

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Právní postavení osob stížených duševní
poruchou

Lucie Lukšová

Plzeň 2013

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Právní postavení osob stížených duševní
poruchou

Katedra občanského práva

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Vedoucí: JUDr. Kristýna Spurná (Katedra občanského práva)

Lucie Lukšová

Plzeň 2013

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, březen 2013

Lucie Lukšová

Poděkování:

*Na tomto místě bych ráda poděkovala **JUDr. Kristýně Spurné** za vedení mé práce, cenné rady a připomínky, a to ve většině případů na úkor jejího volného času.*

Věnováno mému bratřovi Vojtěchovi, bez něhož by tato práce nikdy nevznikla.

Seznam použitých zkratek

- ABGB** císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud, Všeobecný zákoník občanský pro veškeré německé země dědičné
- ADA** Americans with Disabilities Act of 1990, 42 U. S. Code Chapter 126
- ESLP** Evropský soud pro lidská práva
- EÚLP** Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášena jako č. 209/1992 Sb. m. s.
- Listina** Listina základních práv a svobod, vyhlášena usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.
- LZP EU** Listina základních práv Evropské Unie, 2012/C 326/02
- MCA** Mental Capacity Act 2005, 2005 Chapter 9
- NOZ** zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník v platném znění
- OSŘ** zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád v platném znění
- OZ** zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník v platném znění
- Stř.Kod.** zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník (tzv. střední kodex)
- TŘ** zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) v platném znění
- TZ** zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník v platném znění
- ÚPZP** Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, vyhlášena jako č. 10/2010 Sb. m. s.

ZP zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce v platném znění

ZR zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině v platném znění

ZRP zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících předpisů v platném znění

ZZam zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti v platném znění

Obsah:

ÚVOD	1
1. VÝVOJ POSTAVENÍ OSOB S DUŠEVNÍ PORUCHOU	3
1. 1. ŘÍM	3
1. 2. STŘEDOVĚK	4
1. 3. VŠEOBECNÝ OBČANSKÝ ZÁKONÍK	5
1. 3. 1. Duševní vady v rámci druhého a třetího dílu ABGB	7
1. 4. STŘEDNÍ KODEX	8
1. 4. 1. Další části Středního kodexu	9
2. OBČANSKOPRÁVNÍ ÚPRAVA	10
2. 1. ZÁSAH DO ZPŮSOBILOSTI K PRÁVNÍM ÚKONŮM	10
2. 1. 1. Právní způsobilost člověka	11
2. 1. 2. Zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům	11
2. 1. 3. Změna a zrušení zásahu do způsobilosti k právním úkonům	14
2. 1. 4. Řízení o omezení nebo zbavení svéprávnosti	14
2. 1. 5. Komparace se zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník	16
2. 2. NEPLATNOST PRÁVNÍCH ÚKONŮ PODLE § 38 OZ	18
2. 2. 1. Neplatnost právního úkonu	18
2. 2. 2. Neplatnost právního úkonu z důvodu nezpůsobilosti	19
2. 2. 3. Právní úprava podle nového občanského zákoníku	22
2. 3. MOŽNOST ODSTOUPENÍ OD SMLOUVY	22
2. 3. 1. Smlouva uzavřená v tísní za nápadně nevýhodných podmínek	23
2. 3. 2. Srovnání s novou občanskoprávní úpravou	24
2. 4. USTANOVENÍ OPATROVNÍKA BEZ ZÁSAHU DO ZPŮSOBILOSTI K PRÁVNÍM ÚKONŮM	24
2. 4. 1. Právní úprava od 1. 1. 2014	25
2. 5. PLNÁ MOC	26
2. 5. 1. Zastoupení osoby s duševní poruchou na základě plné moci	28
2. 5. 2. Plná moc v rámci občanského zákoníku z roku 2012	28
2. 6. ODPOVĚDNOST ZA ŠKODU ZPŮSOBENOU OSOBOU STIŽENOU DUŠEVNÍ PORUCHOU	29
2. 6. 1. Odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání	29

2. 6. 2. Nový občanský zákoník	30
2. 7. NOVĚ ZAVEDENÉ INSTITUTY PRO OSOBY S DUŠEVNÍ PORUCHOU V RÁMCI NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU	31
2. 7. 1. Předběžné prohlášení	31
2. 7. 2. Nápomoc při rozhodování	32
2. 7. 3. Zastoupení členem domácnosti	32
3. DUŠEVNÍ PORUCHA JAKO MEZIODVĚTVOVÝ PROBLÉM	34
3. 1. RODINNÉ PRÁVO	34
3. 1. 1. Zákon o rodině	34
3. 1. 1. 1. Manželství a duševní porucha	34
3. 1. 1. 2. Určení otcovství	36
3. 1. 2. Zákon o registrovaném partnerství	37
3. 1. 3. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník	38
3. 2. PRACOVNÍ PRÁVO	39
3. 2. 1. Listina základních práv a svobod a práce zdravotně postižených	39
3. 2. 2. Zákoník práce	40
3. 2. 3. Zákon o zaměstnanosti	41
3. 3. TRESTNÍ PRÁVO	42
3. 3. 1. Trestní zákoník	42
3. 3. 1. 1. Duševní porucha a nepřičetnost	43
3. 3. 2. Trestní řád	44
3. 3. 2. 1. Vyšetřování duševního stavu	44
4. OSOBY S DUŠEVNÍ PORUCHOU V RÁMCI JINÝCH PRÁVNÍCH ŘÁDŮ	46
4. 1. SLOVENSKÁ REPUBLIKA	46
4. 2. SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ	46
4. 2. 1. Americans with Disabilities Act z roku 1990	47
4. 3. VELKÁ BRITÁNIE	48
4. 3. 1. Mental Capacity Act	48
5. MEZINÁRODNÍ POJETÍ DUŠEVNÍ PORUCHY	51
5. 1. RADA EVROPY	51
5. 1. 1. Evropská úmluva o lidských právech	52
5. 2. ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ	53
5. 2. 1. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením	54
5. 3. EVROPSKÁ UNIE	55

5. 3. 1. Listina základních práv Evropské Unie	55
5. 3. 2. Strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010-2020	55
ZÁVĚR	57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
RESUMÉ	69
PŘÍLOHA I. Dotazník pro účely diplomové práce určený pro rodiče mentálně handicapovaných osob	70
PŘÍLOHA II. Rozsudek Okresního soudu v Chebu sp. zn. 19P 36/2000, ze dne 1. 9. 2010	71

Úvod

Jednou mi někdo řekl, že by se naše společnost měla orientovat jen na silné jedince. Jen ti mají předpoklady k tomu, aby v ní uspěli. Tito jedinci se nemají ohlížet na slabší, protože ti je jen stahují zpátky. Tento názor ve mně zanechal hluboké následky. Je to již třináct let a přesto na něj často vzpomínám a snažím se vyvarovat tomu, abych se chovala tak, jak autor tohoto názoru očekává. Pohled dnešního průměrného člověka na svět je velmi omezený. Nemá tušení o tom, že mohou existovat lidé s určitými problémy a když už, tak se o ně vůbec nezajímá. Dnešní svět tzv. individualistů shledávám minimálně problematickým. Vždyť od toho máme dar komunikace. Abychom si mohli navzájem pomáhat. I ti nejslabší v naší společnosti si zaslouží naši úctu a případnou pomoc.

Proto je také má diplomová práce zaměřena na lidi trpící duševní poruchou. Přestože slovní spojení „trpící duševní poruchou“ ve své práci používám, nemám jej v oblibě. Tito lidé ve skutečnosti netrpí, jsou velmi šťastní. Mají svůj svět, nejsou zatěžkáni běžnými starostmi, a pokud s nimi jednáte jako s rovnocenným partnerem, jsou jedněmi z nejšťastnějších lidí.

Práce je zaměřena na právní postavení těchto osob, tedy jejich práva a povinnosti, a to zejména v rámci občanského práva, do kterého spadá například institut zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům či odpovědnost za škodu způsobenou těmito osobami.

Od začátku studií nám právní historikové kladli na srdce jednu věc: „Abychom byli s to pochopit zcela dnešní právo, musíme znát jeho historické souvislosti.“ První část je věnována historickému pojetí duševní poruchy v právu. Nesmírně důležitý je i pohled zahraničních právních úprav na lidi s duševní poruchou a také postavení těchto osob na mezinárodní úrovni. Tak jako mnozí z nás, i osoby s duševní poruchou, se mohou dostat do různých právních situací. A na to také pamatuje český právní řád, jak v rámci soukromého práva, tak v rámci práva veřejného. Z toho důvodu je zde zahrnuto i jejich postavení například v právu rodinném nebo trestním. Do práce jsou také zakomponovány poznatky z průzkumu učiněného mezi rodiči mentálně zaostalých osob. Průzkum probíhal formou dotazníku, který je součástí této práce (viz Příloha I)

Při bližším seznamování s tématem práce docházelo ke změnám v literatuře, ze které jsem čerpala. Některé prameny přibyly, jiné jsem byla nucena vypustit, protože se mi ve výsledku nezdály do práce vhodné.

1. Vývoj postavení osob s duševní poruchou

Často se setkáváme s názorem, že lidé s postižením se rodí v důsledku špatného životního stylu dnešní společnosti, nebo v důsledku horšího životního prostředí. Tento názor však není zcela pravdivý. Osoby s duševním či fyzickým postižením žily již v dobách dávno minulých. To nám dokládá Nový i Starý zákon: „*Král Uzijáš byl malomocný až do dne své smrti. Jako malomocný bydlel v odděleném domě, poněvadž byl vyobcován z Hospodinova domu*“¹. Všeobecně známé jsou také události starověké Sparty, kdy byli dospělí lidé, ale i novorozenci s postižením přísně selektováni. Výsledkem selekce pak byla jistá smrt, a to shozením ze skály.

1.1 Řím

Jak je již známo, v dobách Říma byli lidé striktně rozlišováni, jak podle svého původu, tak i podle svého pohlaví. Tím bylo také rozlišováno jejich společenské a právní postavení. Byly zde dvě skupiny, a to lidé svobodní a otroci. „*Právní subjektivitu měl jen ten, kdo byl persona neboli caput = ten, kdo splňoval podmínky pro trojí status, tj. liberatis, civitatis a familiae*.“² Z toho tedy vyplývá, že otroci jako osoby nesvobodné nemohli mít žádnou právní subjektivitu.

V rámci svobodného obyvatelstva se dělily osoby na osoby svého práva (sui iuris) a osoby práva cizího (alieni iuris). To se odvíjelo od silně patriarchální římské společnosti, kdy v čele rodiny byl pater familias jakožto osoba sui iuris, kterému byli všichni členové rodiny podřízeni, a to i v dospělosti. „*Říkalo se například, že synové a dcery jsou „loco servorum“, tedy namísto otroků*“³.

Z výše zmíněného vyplývá, že osoby alieni iuris, které byly stíženy duševní poruchou spadaly pod ochranu toho, v jehož moci se nacházely. Římské právo se tedy těmito případy nepotřebovalo zabývat. Jinak tomu bylo u osob

¹ Bible: 2. Paralipomenon 26:21...

² DOSTALÍK, Petr; HRDINA, Antonín Ignác. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 138 s. ISBN 978-80-7380-235-6. s. 31.

³ KINCL, Jaromír; SKŘEJPEK, Michal; URFUS, Valentin. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1. s. 59.

svého práva. Zde bylo pro jejich ochranu nutno zavést instituty, které by danou situaci řešily. Což jsou instituty tutelae a curae.

Zatímco tutela neboli poručenství byla zřizována nedospělým či ženám, cura neboli opatrovnictví byla zřizována pro duševně choré (cura furiosi), marnotratníky (cura prodigi) či tělesně postižené (cura debilium). Opatrovnictví bylo upraveno již v Zákoně XII desek. Cura furiosi je prostředek ochrany jak osoby samotné, tak jejího majetku. Cura končila uzdravením nemocného. Pokud se však nemocný neuzdravil trvale a jednalo by se pouze o dočasný stav, bylo by opatrovnictví pouze pozastaveno. Ustanovený curator zpravidla pro své jednání nepotřeboval součinnost osoby, jíž byl ustanoven.⁴

1. 2. Středověk

Ve středověku docházelo k rozlišování plné a omezené způsobilosti k právům a právním úkonům. „byla odlišná u různých sociálních skupin, stejně jako u mužů a žen“⁵. Aby osobě patřila plná způsobilost k právním úkonům, musela splňovat několik kritérií, jako byla osobní svoboda, věk, pohlaví, čest, zdraví, postavení ve společnosti či náboženské vyznání.

Nedostatkem osobní svobody se vyznačovali otroci. Ve středověku už není otrok chápán jako věc, ale jako osoba. Je mu tedy přisuzována určitá právní způsobilost, ale jen ve velmi omezené podobě. Stejně tak, co se týče náboženského vyznání, platilo, že křesťanům byla přiznávána plná způsobilost k právům a právním úkonům, kdežto příslušníkům jiných náboženství (např. nevěřícím, židům) byla tato způsobilost omezována. Dalším omezováním byly podrobeny osoby bezectné, které buď svou čest ztratily (nějakým zavrženíhodným jednáním) nebo které se do stavu nečestného narodily (nemanželské děti) nebo také osoby, které vykonávaly povolání neslučitelné se ctí (kati, prostitutky, herci). Omezením také podléhaly osoby marnotratné.⁶

⁴ KINCL, Jaromír; SKŘEJPEK, Michal; URFUS, Valentin. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1. s. 151.

⁵ MALÝ, Karel a kolektiv. Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde Praha, 2003. 673 s. ISBN 80-7201-433-1. s. 122.

⁶ KNOLL, Vilém; SCHELLE, Karel; VOJÁČEK, Ladislav. České právní dějiny. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 684 s. ISBN 978-80-7380-127-4. s. 142-144. srov.

KADLECOVÁ, Marta; SCHELLE, Karel; VESELÁ, Renata; VLČEK, Eduard. Dějiny českého soukromého práva. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 279 s. ISBN 978-80-7380-041-3. s. 49-52.

Ve středověku bylo pravidlem, že osoby stížené tělesnou vadou (hluchota, slepota, nakažlivá nemoc) či vadou duševní měli omezenou či žádnou právní způsobilost. Pokud se jednalo o omezení způsobilosti, tak se většinou jednalo o nemožnost vykonat určitý právní úkon v závislosti na dané tělesné vadě. „*Takto postiženým se obvykle zřizovali opatrovníci, kteří zajišťovali jejich zájmy.*“⁷

1. 3. Všeobecný občanský zákoník

Všeobecný občanský zákoník je rozdělen na úvod a tři díly, přičemž díl první pojednává o právech osobních, díl druhý o právech věcných a třetí díl se zabývá společnými ustanoveními pro práva osobní a věcná. Jedná se tedy o ucelený kodex soukromého práva, který byl na svou dobu značně pokrokový a který svou dobu do jisté míry předbíhal. Což lze v dnešní době doložit novým občanským zákoníkem č. 89/2012 Sb., který se v mnoha ustanoveních vrací k ABGB. Není tedy náhodou, že v tak uceleném zákoníku se nachází úprava postavení duševně postižených osob. Tato problematika se promítá napříč celým občanským zákoníkem.

Stěžejní úpravou je pak samozřejmě díl první O právu osobním, který v sobě zahrnuje pro nás důležité právo osobní, rodinné a v neposlední řadě obsahuje také úpravu poručenství a opatrovnictví. Hned § 21 ABGB uvádí: „*Osoby, které pro nedostatečný věk, pro duševní vady nebo pro jiné poměry nejsou způsobilé řádně spravovati své náležitosti, jsou pod zvláštní ochranou zákonů. Sem náležejí: děti, nedospělci, nezletilci, pak: zuřiví, šílení a blbí, kteří buď vůbec jsou zbaveni užívání svého rozumu nebo aspoň nejsou s to dohlédnouti následků svých jednání*“. Z toho také můžeme dovodit, že takové osoby nemohou platně uzavřít smlouvu. To nám následně dokládá § 865 ABGB zabývající se náležitostmi platné smlouvy: „*Kdo nemá užívání rozumu, jakož i dítě mladší sedmi let, nemají způsobilost nabídku ani učiniti, ani přijmout*“.

V rámci rodinného práva můžeme rozlišovat dva okruhy úpravy, a to manželství a vztah rodičů a dětí. U manželství je důležitý § 48 ABGB, který osoby zuřivé, šílené a blbé vylučuje z osob, které by mohly uzavřít sňatek. Jedná se o překážku manželství pro nedostatek svolení a takové manželství vůbec

⁷ KNOLL, Vilém; SCHELLE, Karel; VOJÁČEK, Ladislav. České právní dějiny. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 684 s. ISBN 978-80-7380-127-4. s. 145.

nevzniká. Manželské právo bylo v roce 1919 novelizováno tzv. manželskou novelou (zákon č. 320/1919 Sb.), která mimo jiné zavádí možnost rozluky manželství ve svém § 13 písmeno g). Kdy lze o rozluku manželství pro duševní chorobu, ať už trvalou nebo opakující se, žalovat, pokud tento stav trvá tři roky.

U vzájemných práv rodičů a dětí je důležité upozornit na § 141 ABGB v návaznosti na § 172 a 173 ABGB. První z uvedených paragrafů hovoří o tom, že otec má vyživovací povinnost vůči svým dětem, do té doby než se budou moci živit samy. Následuje otázka: A co dělat v situaci, kdy se dítě nedokáže nikdy živit samo? Odpověď na tuto otázku se nachází právě v § 172 ABGB: *„Moc otcovská zaniká, jakmile dítě nabude zletilosti, pokud další její trvání nebude ze spravedlivého důvodu k návrhu otce soudem povoleno a veřejně vyhlášeno.“* A následující ustanovení pojednává o spravedlivých důvodech, kterými například jsou tělesné či duševní poruchy.

Hlava čtvrtá je poslední hlavou dílu prvního a pojednává o poručenství a opatrovnictví. Úprava těchto institutů je dostačující, neboť se jí zabývá téměř sto paragrafů. Hned v úvodním ustanovení nám je vysvětlen účel poručenství a opatrovnictví: *„Osobám, které postrádají otcovské péče a jsou dosud nezletilé anebo z jiného důvodu nejsou s to, aby samy obstarávaly své záležitosti, poskytují zákony zvláštní ochranu poručníkem nebo opatrovníkem.“*

Opatrovník je tedy osobě určen, když si nemůže sama obstarávat své záležitosti. V § 270 ABGB je pak určen okruh osob, kterým se opatrovník určuje. Jedná se mimo jiné o zletilé, kteří se stali šílenými nebo blbými, o marnotratníky či o osoby dosud nenarozené, hluchoněmé, nepřítomné nebo také trestané. Pro účely této práce nás nejvíce zajímá ustanovení týkající se osob šílených a blbých a do určité míry také osob hluchoněmých. Osoby hluchoněmé, které by byly zároveň i blbé, zůstávají trvale v poručenství. Aby mohla být určitá osoba prohlášena soudem za šílenou či blbou, tak musí být pečlivě vyšetřena a musí to soudu dosvědčit také určení lékaři. Soudní prohlášení se pak musí veřejně vyhlásit.

U zřízení opatrovníků, jejich práv a povinností či omluvných důvodů zákon stanovuje, že se postupuje obdobně podle ustanovení týkajících se poručníků. Co se týče zřízení opatrovnictví, tak zde platí, že jej zřizuje soud podle své úvahy, pokud nejsou osoby poručníků či opatrovníků určeny v závěti

či zákonem. Kdo by však nastoupil do vykonávání opatrovnickví sám, tak by byl povinen uhradit chráněnci veškerou jemu vzniklou škodu. Osoba, která by sama potřebovala ochranu poručníka či opatrovníka se nemůže z logiky věci ujmout poručenství či opatrovnickví někoho jiného. Jak by chtěla obstarávat věci někoho jiného, když si je neumí obstarat ani pro sebe? Dále není poručenství ani opatrovnickví zpravidla svěřováno osobám duchovním, cizincům, nebo například osobám, které jsou výslovně rodiči vyloučeni, nebo jsou s osobou, jíž by měli být určeni, ve sporu.

Také zde nalezneme důvody, pro něž mohou osoby určené k opatrovnickví se z něj vyvázat, jinak jsou povinni ji přijmout. Paragraf 195 ABGB: *„Proti své vůli nemohou k převzetí poručenství býti přidrženi: ženy, dále duchovní, vojenské osoby a veřejní úředníci, kdo je šedesát let stár, komu náleží pečovat o pět dětí nebo vnuků, nebo kdo obstarává jedno namáhavé nebo tři menší poručenství“*.

K zániku opatrovnickví dochází jednak dokončením určitých úkolů, které byly opatrovníkovi svěřeny nebo také pominutím důvodů, tedy: *„Zda osoba šílená nebo blbá opět nabytí užívání rozumu“*⁸.

Poslední paragraf hlavy čtvrté dílu prvního pak informuje o poručenské radě jako pomocníka soudu ve věcech opatrovnických a poručenských.

1. 3. 1. Duševní vady v rámci druhého a třetího dílu ABGB

Není možné popsat postavení mentálně zaostalých jedinců jen pomocí ustanovení, která se týkají osob, jako takových. Abychom pochopili jejich celkové postavení v tehdejší právní společnosti, musíme si projít i instituty, které se osobního práva netýkají. Jako například právo k věcem, o němž druhý díl Všeobecného občanského zákoníku pojednává.

Mluvíme tady o držbě, kdy osoby zaostalé nemohou nabývat držbu samy, ale musí být zastoupeny poručníkem či opatrovníkem, taktéž je to stanoveno i u nabývání práva vlastnického. Důkazní břemeno leží na tom, kdo tvrdí, že je zde zákonná překážka pro nabytí vlastnictví. Na to navazuje právo dědické, protože § 538 ABGB podmiňuje právo dědit způsobilostí nabývat jmění. Dále je takovým osobám odepřeno právo pořídit závět'. Takové pořízení ve stavu šílenosti, blbosti či opilosti je považováno za neplatné. Pokud však v době

⁸ Ustanovení § 283 zákona č. 946/1811 Sb. z. s.

pořízení byl nesvéprávný zůstavitel plně při smyslech, musí to být u soudu prokázáno, a to vyšetřením znalců.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že osoby s duševním či určitým tělesným postižením byli považováni za nezpůsobilé svědky poslední vůle: „*Osoby mladší osmnácti let, smyslů zbavení, slepí, hluchí nebo němí, pak osoby neznalé jazyka zůstavitelova nemohou býti svědky posledních pořízení.*“⁹ Také u institutu náhrady škody platily určitá pravidla pro osoby duševně postižené. Kupříkladu náhrady škody na těchto lidech se nemohl dovolávat ten, kdo k tomu dal jakýmkoliv způsobem podnět. V opačném případě pak bylo možno přičítat škodu osobám, které zanedbaly povinný dohled nad osobami postiženými.

Třetí a poslední díl zákoníku pojednává o ustanoveních společných pro práva věcná a osobní. Tedy zejména závazkové právo. I zde nacházíme určitá omezení osob stížených duševní poruchou. Hned § 1349 ABGB o možnosti ručení stanovuje: „*Cizí závazky může na sebe vzít bez rozdílu pohlaví každý, komu přísluší volná správa jeho jmění.*“ Tedy osoby s duševní poruchou nemohou ručit za závazek někoho jiného. Na druhou stranu však takové osoby mají možnost za někoho jiného závazek zaplatit.

1. 4. Střední kodex

Pro nástin postavení osob stížených duševní poruchou je samozřejmě stěžejní ta část občanského zákoníků, která pojednává o obecných ustanoveních, do nichž jsou zahrnuty fyzické osoby, právní úkony, věci a další. Hned v první hlavě této části je pojednáváno o fyzických osobách a jejich způsobilosti k právním úkonům či případně zbavování této způsobilosti. Hned v § 9 a 10 Stř.Kod. se dozvídáme, že plnou způsobilost k právním úkonům získává osoba dosažením zletilosti, a ta se dosahuje buď dosažením 18 roku, nebo uzavřením manželství. Paragraf 13 Stř.Kod. pak hovoří o tom, že osoba zcela zbavena svéprávnosti nebo osoba, která pro duševní poruchu není schopna obstarávat své věci je nezpůsobilá k právním úkonům. Za takovou osobu pak jedná její zákonný zástupce. Odstavec druhý pak upravuje částečné zbavení svéprávnosti,

⁹ Ustanovení § 591 zákona č. 946/1811 Sb. z. s.

kde je řečeno, že taková osoba je rovna osobě v patnáctém roku věku. Tyto pak mohou jednat jen s přivolením svých zákonných zástupců.

Následně je zde pojednáváno o možnosti zbavení svéprávnosti, a to v paragrafech 15 Stř.Kod.: „*Svéprávnosti může býti soudem zcela zbaven, kdo je starší než šest let a není vůbec schopen sám si své věci obstarávat pro duševní poruchu, která není jen přechodná.*“ a 16 Stř.Kod.: „*částečně zbaven, kdo je zletilý a není pro duševní poruchu, která není jen přechodná, nebo pro návyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků nebo jedů schopen obstarávat si sám své věci náležitě.*“ Na rozdíl od stávající úpravy se zde hovoří o zbavení svéprávnosti buď zcela, nebo částečně. V dnešní úpravě však hovoříme o omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům.

V hlavě čtvrté téže části zabývající se zastoupením a plnou mocí najdeme ustanovení o opatrovnictví. Zde se uvádí, že osobám zbaveným způsobilosti k právním úkonům podle paragrafů 15 a 16 Stř.Kod. se ustanovuje opatrovník pro obstarávání jejich záležitostí.

1. 4. 1. Další části Středního kodexu

V části čtvrté zabývající se závazkovým právem se v hlavě šestnácté setkáváme s odpovědností za škodu způsobenou jinými osobami. Zde je v § 347 Stř.Kod. pojednáváno i o osobách s duševní poruchou: „*Způsobí-li škodu osoba v duševní poruše, nahradí ji ti, kdož zanedbali náležitý dohled.*“ V následujícím paragrafu je zde určité omezení této odpovědnosti, a to pokud danou škodu způsobil také poškozený, pak tuto odpovědnost nesou společně.

Stejně jako ve Všeobecném občanském zákoníku i zde nemohou být osoby nesvéprávné, hluché, němé či slepé svědky poslední vůle, což dokládá ustanovení § 546 Stř.Kod. Poslední ustanovení týkající se osob s duševní poruchou najdeme v poslední části středního kodexu v ustanoveních přechodných a závěrečných. Zde se v § 567 Stř.Kod. uvádí: „*Osoby, které byly zbaveny svéprávnosti nebo dány pod opatrovnictví z důvodů, které tento zákon nezná, nabývají svéprávnosti dnem 1. ledna 1951.*“

2. Občanskoprávní úprava

V zákonu č. 40/1964 Sb., občanský zákoník nacházíme hned několik institutů ochrany osob stížených duševní poruchou, ať už se jedná o zbavení (omezení) způsobilosti k právním úkonům, tak o jejich mírnější alternativy, jako absolutní neplatnost právních úkonů nebo možnost odstoupení od smlouvy uzavřené v tísní za nápadně nevýhodných podmínek.

Všichni rodiče, kteří odpovídali na dotazník, který je součástí této práce (viz Příloha I), v něm uvedli, že jsou si vědomi možností právní ochrany svého dítěte, ale pouze 16,6 % bylo schopno odpovědět na otázku číslo 15 v dotazníku, ve které měli uvést, jaké možnosti právní ochrany znají, kromě zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům. Z toho 100 % uvedlo pouze institut neplatnosti právního úkonu učiněného v duševní poruše. Z dotazníku také vyplynulo, že jedna třetina rodičů se stará o dítě se zbavenou svéprávností a zbylé dvě třetiny, až na pět výjimek, o tom uvažují. Bohužel však neznají veškeré možnosti, které by jim mohly pomoci v rozhodování, neboť se domnívám, že důvodem jejich váhání je přílišná tvrdost tohoto zásahu do způsobilosti.

2.1. Zásah do způsobilosti k právním úkonům

Možnost samostatně se rozhodovat je jedním z atributů svobody člověka. Bohužel, ne vždy jsou lidé schopni rozhodovat tak, aniž by tím neuškodili jak sobě, tak jiným. O to složitější je to pro osoby stížené duševní poruchou, které nejsou schopny předvídat následky svých činů, natož tyto následky zcela pochopit. Proto je třeba dbát zvýšené ochrany těchto osob, aby se nemohly stát obětí různých podvodných činů. Toto chápání však v minulosti bylo zcela jiné. *„Historicky starší koncepce právních úprav tohoto typu sledovala jako svůj základní účel ochranu společnosti (společnosti „duševně zdravých“) před duševně nemocnými.“*¹⁰ K tomu slouží instituty zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům.

¹⁰ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 117.

2. 1. 1. Právní způsobilost člověka

Fyzická osoba je v právu nositelem právní způsobilosti, kterou rozumíme způsobilost k právům a povinnostem, způsobilost k právním úkonům a způsobilost deliktů.¹¹

Způsobilost k právům a povinnostem můžeme také označit jako právní subjektivitu. Právní subjektivitu člověk nabývá svým narozením. Je zde však i možnost, kdy ji nabude již před svým narozením, a to za podmínky, že se dítě narodí živé. V takovém případě hovoříme o nasciturovi. „Nasciturus je totiž subjektem práv a závazků jen podmíněčně, totiž v předpokladu, že se dítě narodí živé. Dojde-li k pstratu nebo k mrtvému zrození, hledí se ex tunc na věc tak, jako by nascitura nikdy nebylo.“¹² Během života člověka nemůže být právní subjektivita měněna či jakkoliv omezována. Z toho vyplývá, že zánik právní subjektivity je spojen se smrtí člověka. Bohužel ne vždy lze tuto skutečnost prokázat, proto v právu známe institut prohlášení za mrtvého.

Způsobilost k právním úkonům, neboli způsobilost vlastním jednáním nabývat práv a zavazovat se k určitým povinnostem je dána člověku až dosažením zletilosti, přičemž § 8 odstavec 2 OZ upravuje podmínky jejího nabytí: „Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku.“ Další věta téhož odstavce upravuje dosažení zletilosti ještě před osmnáctým rokem, a to uzavřením manželství. Na rozdíl od právní subjektivity lze tuto způsobilost modifikovat.

V neposlední řadě je součástí aktivního právního stututu člověka také způsobilost deliktů, tedy nést odpovědnost za své protiprávní činy. Tato se nabývá v plném rozsahu dosažením zletilosti za předpokladu, že je osoba schopna „ovládnout své jednání a posoudit jeho následky“¹³

2. 1. 2. Zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům

Tato problematika je upravena v § 10 OZ, kde jsou uvedeny podmínky, za kterých lze tato opatření učinit. Společnou podmínkou je zde duševní porucha, která není jen přechodná. Zde nastává nelehká úloha soudu. Pro to, aby mohl

¹¹ DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanské právo hmotné 1. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. 460 s. s. 160.

¹² KNAPPOVÁ, Marta. Právní subjektivita a způsobilost k úkonům v československém občanském právu. *Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd.* Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961. 115 s. Roč. 71, č. 11. s. 33.

¹³ Ustanovení § 422 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

fyzické osobě modifikovat její svéprávnost, musí soud prokázat, že konkrétní osoba skutečně trpí duševní poruchou, která není jen přechodná. „*Tím ještě není řečeno, že musí jít o duševní poruchu trvalou, resp. nevyléčitelnou. Musí se však jednat o duševní poruchu, která nemá jen krátkodobé trvání (vyvolanou alkoholickým opojením, vlivem drog, záchvatem, stresem, úrazem apod.)*“¹⁴

Pro zbavení způsobilosti k právním úkonům je nutné, aby výše uvedená podmínka ovlivňovala danou osobu tak, že ta vůbec nedokáže právně konat. Soud musí dbát na to, aby taková duševní porucha byla dostatečně prokázána, protože se jedná o velmi zásadní zásah do práv člověka. Nelze tedy za určující považovat pouze znalecký posudek. Soud musí sám zjistit skutečný stav a tímto si tvrzení znalce ověřit, popřípadě jej ke svým zjištěním ještě dovyslechnout.¹⁵ Vždy je však třeba dbát toho, že zbavení způsobilosti k právním úkonům je nejkrajnějším způsobem řešení této situace, a soud musí nejprve přihlížet, zda by nepostačovala možná mírnější řešení. Proto byl také nálezem Ústavního soudu IV. ÚS 412/04 dán tříkrokový test proporcionality, kterým by se soudy měly řídit při řešení těchto případů. „*1. Je sledovaný cíl legitimní? Je sledován a prosazován cíl nezbytný ve svobodné demokratické společnosti? 2. Je dáno racionální spojení mezi cílem a prostředky vybranými k jeho prosazení? 3. Existují alternativní způsoby dosažení cíle, jejichž využití by učinilo zásah do základního práva méně intenzivní, popř. jej zcela vyloučilo?*“¹⁶

U institutu omezení způsobilosti k právním úkonům se taktéž vyžaduje duševní porucha nikoli přechodná. Jsou zde i další důvody, pro které může soud rozhodnout o omezení. Těmi jsou nadměrné požívání alkoholických nápojů, omamných látek či jedů, které také musí být trvalejšího rázu.¹⁷ Všechny tyto faktory musí zapříčinit takový psychický stav člověka, kdy není schopen činit některá právní jednání. V takovém případě je povinností soudu zkoumat do jaké míry a v jakém rozsahu je fyzická osoba schopna právně jednat. Ve svém rozhodnutí pak soud určí rozsah omezení. Zpravidla tak činí negativním výčtem, tedy výčtem, které úkony osoba nemůže vykonávat, z kterého zároveň vyplývá,

¹⁴ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 119.

¹⁵ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 194/11, ze dne 22. 11. 2012.

¹⁶ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 412/04, ze dne 7. 12. 2005.

¹⁷ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 121.

že všechny ostatní úkony činit může.¹⁸ V rozhodovací činnosti soudu se samozřejmě můžeme také setkat s vymezením pozitivním. To je však pro osobu nevýhodné, neboť podstatně rozšiřuje omezení ve způsobilosti k právním úkonům.¹⁹

Pokud soud ve svém rozhodnutí dojde k závěru, že je nutné osobu zbavit, popřípadě omezit její způsobilost k právním úkonům, pak musí také rozhodnout o opatrovníkovi, kterého dané osobě určí. Tento pak činí veškeré právní úkony za ni. Opatrovníkem se může podle § 27 odst. 3 OZ stát příbuzný osoby fyzické. Jestliže tato varianta není možná, je třeba se poohlížet po jiné vhodné fyzické osobě, která by byla schopna hájit zájmy opatrovance. Takovou osobou se může stát i notář či advokát. Pro ustanovení je nezbytný souhlas osoby s ustanovením za opatrovníka osobě fyzické. Poslední výjimečnou možností je ustanovení opatrovníka veřejného. Tím je určen orgán místní správy. Pro ustanovení veřejného opatrovníka není nutný jeho souhlas s ustanovením.²⁰ Povinností ustanoveného opatrovníka je „*důsledně hájit práva a oprávněné zájmy fyzické osoby, kterou zastupuje*“.²¹ Opatrovník činí za svého opatrovance veškeré právní úkony, tedy i ty majetkové. Je povinen spravovat majetek zastoupeného, a to v běžných záležitostech. V nestandardních záležitostech je vyžadován souhlas soudu, aby mohl opatrovník s daným majetkem disponovat. Za nestandardní majetkovou záležitost lze považovat prodej, popřípadě koupi nemovitosti, sjednání půjčky či odmítnutí dědictví ad.

Na osobu zcela zbavenou způsobilosti k právním úkonům se hledí jako na dítě mladší 6 let. Jedná za ni její zákonný zástupce, v případě osoby zbavené způsobilosti se jedná o opatrovníka určeného soudem. Naproti tomu osoba omezené ve své způsobilosti k právním úkonům má stejné postavení jako nezletilá osoba starší 15 let, která má určitý rozsah svéprávnosti. Přesto však jednání

¹⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 22 Cdo 2014/2001, ze dne 13.3.2003.

¹⁹ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 97-98.

²⁰ DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanské právo hmotné 1. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. 460 s. s. 218-219.

²¹ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 295.

učiněná nad rámec tohoto rozsahu, nemohou být platná, pokud s tím nesouhlasí zákonný zástupce.²²

2. 1. 3. Změna a zrušení zásahu do způsobilosti k právním úkonům

Změna či zrušení zásahu jsou podloženy § 10 odst. 3 OZ, který stanoví: „*Soud zbavení nebo omezení způsobilosti změní nebo zruší, změní-li se nebo odpadnou-li důvody, které k nim vedly.*“ Odpadnou-li důvody jak pro zbavení, tak pro omezení způsobilosti k právním úkonům, soud své předchozí rozhodnutí zruší. Jestliže se však jedná pouze o změnu určitých důvodů, pro které byla fyzická osoba zbavena svéprávnosti, pak soud může změnit své rozhodnutí na rozhodnutí o omezení způsobilosti k právním úkonům. Transformace důvodů v případě již učiněného omezení způsobilosti, pak může vést ke změně rozsahu omezení, které je obsaženo v daném rozhodnutí, a to buď s pozitivním dopadem na omezovanou osobu, tedy zúžením rozsahu, anebo s negativním dopadem, tj. jeho rozšířením.²³

Je třeba rozlišovat mezi případy, kdy při vydání rozhodnutí o omezení, případně zbavení způsobilosti k právním úkonům, reálně existovaly důvody, pro něž bylo takové rozhodnutí vydáno, a případy, kdy bylo dodatečně zjištěno, že takové důvody nebyly a nejsou. V prvním případě soud své rozhodnutí zruší, a to s účinky *ex nunc*. Naopak v případě druhém je rozhodnutí rušeno podle § 190 OSŘ s právními účinky *ex tunc*, tedy jakoby dané rozhodnutí nebylo vydáno.²⁴

2. 1. 4. Řízení o omezení nebo zbavení svéprávnosti

Toto řízení řadíme mezi řízení nesporná, z čehož vyplývají určitá specifika. Na rozdíl od řízení sporného se zde řeší úprava právních vztahů do budoucna, proto také v řízení nesporném převažují konstitutivní rozhodnutí. Důležitým specifikem je zahájení řízení. Zatímco sporné řízení lze zahájit pouze na návrh, u nesporného řízení přichází v úvahu jak návrh na zahájení řízení,

²² KNAPPOVÁ, Marta. Právní subjektivita a způsobilost k úkonům v československém občanském právu. *Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961. 115 s. Roč. 71, č. 11. s. 74-88.

²³ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 123.

²⁴ Tamtéž s. 123.

tak zahájení řízení z úřední povinnosti (ex offio). V tomto konkrétním případě jsou přípustné obě možnosti zahájení řízení, i když častějším způsobem je zahájení návrhové.²⁵ Řízení se týká jak otázky zbavení, tak otázky omezení nebo navrácení způsobilosti vlastním jednáním nabývat práv a povinností. Nejvyšší soud stanovil pro toto řízení další podmínku, a to že musí být řešeno, co nejrychleji, neboť jde o věc velmi významnou pro osobu, o níž se řízení vede.²⁶

Účastníky řízení mohou být dle § 94 odst. 1 OSŘ navrhovatel a ti, o jejichž právech a povinnostech má být jednáno. Navrhovatelem tedy může být podle § 186 odst. 1 a 2 OSŘ zdravotnické zařízení či státní orgán. Návrh může samozřejmě podat i osoba, která byla zbavena způsobilosti k právním úkonům. Neboť soud nemůže svým rozsudkem omezit, popřípadě zbavit osobu jejich procesních práv.²⁷ Co však soud může, je zamítnout jeho návrh, a v souvislosti s tím mu toto právo odebrat na přiměřenou dobu, nejdéle však na dobu jednoho roku, z důvodu toho, že nelze očekávat zlepšení jeho stavu.²⁸ Tento výčet však není taxativní, lze usuzovat, že návrh smí podat každý. Soud má možnost uložit navrhovatel, aby předložil lékařské vyšetření toho, o němž je rozhodováno. A to z důvodu toho, aby nedocházelo k „*neodůvodněným, popřípadě šikanózním*“²⁹ návrhům. Mezi ty, o jejichž právech a povinnostech se rozhoduje, se řadí osoba vyšetřovaná, dále případné děti a druhý manžel této osoby.³⁰ Na základě § 187 odst. 1 OSŘ musí být vyšetřovaná osoba v řízení zastoupena. Má buď možnost zvolit si zástupce sám, nebo mu soud ustanoví opatrovníka pro řízení. Ten je z řad rodičů nebo osob blízkých, za předpokladu, že zde nedochází ke střetu zájmů. V takovém případě se jedná o opatrovníka z řad advokátů.

Věcně a místně příslušným (podle místa bydliště toho, o jehož způsobilosti je rozhodováno) okresním soudem je nařízeno ústní jednání. Celé řízení je prodchnuto zásadou vyšetřovací, to znamená, že odpovědnost za řádné zjištění skutkového stavu věci nese soud. Soud si proto také vždy musí vyžádat znalecký

²⁵ WINTEROVÁ, Alena a kolektiv. Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2011. 711 s. s. 387.

²⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 3056/2009, ze dne 2. 2. 2011.

²⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 3398/2007, ze dne 27. 9. 2007.

²⁸ Ustanovení § 186 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

²⁹ BUREŠ, Jaroslav; DRÁPAL, Ljubomír a kolektiv. Občanský soudní řád I. §1 až 200za. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1600 s. s. 1396.

³⁰ WINTEROVÁ, Alena a kolektiv. Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2011. 711 s. s. 387.

posudek o zdravotním stavu vyšetřovaného a daného znalce v řízení vyslechnout. Soud rozhoduje rozsudkem, který se doručuje osobě, která je zbavena nebo omezena ve své způsobilosti k právním úkonům. Až na jednu výjimku stanovenou § 189 OSŘ, kdy není, podle závěrů znalce, tato osoba schopna pochopit jeho význam. Náklady řízení nese stát, avšak pokud byl podán zjevně bezdůvodný návrh, pak jeho iniciátor je povinen uhradit újmu tímto řízením vzniklou „vyšetřovanému, jeho zástupci, opatrovníkovi pro řízení a státu“³¹.

Možností nesporného řízení je změnit pravomocné rozhodnutí, aniž by se musely použít mimořádné opravné prostředky. Zejména v případech navrácení způsobilosti k právním úkonům. Soud může rozsudek zrušit buď na návrh, nebo i bez něj. Soud musí dohlížet na to, aby bylo včas zahájeno řízení bez návrhu, jestliže dojde ke změně skutečností nebo se ukáže, že ke zbavení, popřípadě omezení způsobilosti již od počátku nebyly důvody.³² „Zrušení rozsudku má účinky *ex tunc*. Na vyšetřovaného se hledí tak, jako by ve způsobilosti k právním úkonům nikdy nebyl dotčen nebo jako by byl od počátku ve způsobilosti k právním úkonům jen omezen.“³³

S řízením o způsobilosti k právním úkonům úzce souvisí také řízení opatrovnické, o kterém je pojednáváno níže.

2. 1. 5. Komparace se zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Nový občanský zákoník přivádí do terminologie českého občanského práva řadu změn, nikoliv však pouze novinek. S určitými termíny jsme se již mohli setkat, a to v předchozích občanskoprávních úpravách.

Pojetí právní subjektivity a způsobilosti k právním úkonům, jakožto jejich nabytí, popřípadě pozbytí zůstává až na jednu výjimku zachováno. Zachováno však není názvosloví daných institutů. Způsobilost k právům a povinnostem je v § 15 odst. 1 NOZ označována za právní osobnost. V § 15 odst. 2 NOZ pak je jako svéprávnost označena způsobilost k právním úkonům. Název svéprávnost je odvozen od institutu osoby svého práva (*sui iuris*), kterou známe již z dob

³¹ Ustanovení § 191 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

³² Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. Cpj 160/76, ze dne 18. 11. 1977.

³³ SCHELLEOVÁ, Ilona a kolektiv. *Civilní proces*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 1202 s. s. 451.

starého Říma.³⁴ Oproti stávající právní úpravě však dochází ke změně, co se týče nabývání svéprávnosti před dosažením zletilosti. Nově je zde zaveden institut přiznání svéprávnosti, který nalezneme v § 37 NOZ. Tento institut spočívá v tom, že pokud dosáhne nezletilý 16 let a zákonní zástupci s tím souhlasí, může mu soud přiznat plnou svéprávnost, ještě před dosažením 18 roku věku. K návrhu, který může podat, jak nezletilý, tak jeho zákonný zástupce, však musí být přiloženo osvědčení, že si nezletilý dokáže sám obstarávat své záležitosti. Pokud jsou všechny tyto náležitosti splněny, soud by neměl emancipaci bránit. Pokud však chybí souhlas zákonného zástupce nebo se nezletilý dostatečně neosvědčí v obstarávání si vlastních záležitostí, pak musí soud posoudit, zda návrhu vyhoví. Obvykle se však děje, pokud je to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.³⁵

Z institutů zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům zůstává v NOZ pouze institut omezení svéprávnosti, neboť již dříve se autoři NOZ nechali slyšet, že zbavení způsobilosti k právním úkonům je velmi tvrdý způsob řešení daného problému, a považovali jej za relikvitu totalitního režimu. Jelikož se jedná o zásadní zásah do svéprávnosti člověka, je také velmi přísně stanoven. Důvodem pro omezení svéprávnosti je taková duševní porucha, která nedovolí osobě obstarávat si své záležitosti. Tato duševní porucha musí být dosvědčena nejen pouhou diagnózou, ale také jak konkrétně ovlivňuje schopnost jedince právně jednat. Soud se tedy zaměřuje na subjektivní hledisko a snaží se o co nejpřesnější zjištění vlivu poruchy na právní jednání. Omezení svéprávnosti je uloženo zvláště, pokud to vyžaduje zájem dané osoby, pokud by jí hrozila závažná újma, jak je stanoveno v § 55 odst. 2 NOZ, a za předpokladu, že není dostačující mírnější forma opatření. Musí se vždy dbát na to, aby osoba s duševní poruchou byla vždy soudem slyšena.³⁶

³⁴ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. s. 76.

³⁵ Tamtéž s. 87.

³⁶ Tamtéž s. 93-95.

2. 2. Neplatnost právních úkonů podle §38 OZ

Právním úkonem rozumí občanský zákoník „*projev vůle směřující zejména ke vzniku, změně nebo zániku těch práv nebo povinností, které právní předpisy s takovým projevem vůle spojují.*“³⁷ Z této zákonné definice vyplývá, že základními znaky právního úkonu je vůle a její projev.

Vůli bychom mohli vyložit jako určitý psychický vztah osoby konající k chtěnému následku, který svým jednáním dosáhla. Ne vždy však musí jít o vůli osoby, která koná. Pokud tato osoba jedná jako zákonný zástupce, pak se dle občanského práva má za to, že projevuje vůli zastoupeného. Ačkoliv fakticky to tak být nemusí.³⁸

Vůli však musíme určitým způsobem projevit, tedy umožnit okolnímu světu, aby se s ní mohl seznámit. Paragraf 37 OZ pro projev vůle stanovuje čtyři požadavky, které musí být splněny současně. Jedná se o svobodu, vážnost, určitost a srozumitelnost.

Aby byl úkon učiněn svobodně, nesmí být činěn pod hrozbou donucení, ať už fyzického (*vis absoluta*) či psychického (*vis compulsiva*). Vážnost právního úkonu pak znamená, že osoba jednající chce svým konáním způsobit konkrétní následky. O vážnosti projevu nelze hovořit, jestliže je učiněn v žertu nebo v rámci výuky. Určitost právního úkonu je nejednoznačný projev vůle. Je dobře možné, že smluvní strany vědí, co je předmětem daného úkonu, ale tento projev musí být určitý i pro osoby, které nejsou stranami úkonu. Jako nesrozumitelný právní úkon se rozumí takový úkon, kdy nelze určit jeho obsah a nelze tento nedostatek zhojit ani jeho výkladem.³⁹

2. 2. 1. Neplatnost právního úkonu

Jestliže hovoříme o neplatnosti právního úkonu, musíme rozlišovat neplatnost absolutní a relativní. Občanský zákoník se výslovně zmiňuje pouze o neplatnosti relativní, a to ve svém paragrafu 40a OZ, ze kterého můžeme vyčíst definici. Relativní neplatnost znamená, že právní úkon se považuje za platný, dokud se dotčená osoba neplatnosti takového úkonu nedovolá.

³⁷ Ustanovení § 34 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

³⁸ DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanské právo hmotné 1. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. 460 s. s. 118-120.

³⁹ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 333–339.

Z výše uvedeného vyplývá, že této neplatnosti je třeba domáhat se u soudu. Soud není povinen zabývat se relativní neplatností z úřední povinnosti, ale pouze na návrh dotčené osoby. Toto právo se promlčuje ve tříleté objektivní lhůtě.⁴⁰ Je však také stanoveno, že relativní neplatnosti se nemůže domáhat ten, kdo ji sám svým jednáním způsobil. Naproti tomu absolutní neplatností právního úkonu se soud zabývá ex officio a nepromlčuje se. Absolutní neplatnost je dána přímo ze zákona a není proto potřeba vyslovení absolutní neplatnosti soudem. A na takový úkon se hledí, jako by nebyl učiněn.⁴¹

Neplatný je právní úkon, který nesplňuje své základní náležitosti, tedy ten, který nebyl učiněn svobodně, vážně, určitě a srozumitelně. Dalším důvodem neplatnosti je kupříkladu nemožné plnění, nebo nedostatek formy, za předpokladu, že ji zákon pro určitý právní úkon vyžaduje. Dále by neměl právní úkon obsahem ani účelem odporovat zákonu či jej obcházet, popřípadě se přičít dobrým mravům. V neposlední řadě zná právní řád také absolutní neplatnost z důvodu nezpůsobilosti.

2. 2. 2. Neplatnost právního úkonu z důvodu nezpůsobilosti

Touto neplatností právního úkonu se zabývá § 38 OZ, který rozlišuje mezi neplatností právního úkonu z důvodu nezpůsobilosti či omezené způsobilosti k právním úkonům a neplatnosti z důvodu jednání v duševní poruše. „*Účelem tohoto ustanovení je především chránit osoby neschopné řídit své jednání vlastní rozumnou úvahou před nebezpečím, které přináší právní styk.*“⁴²

O prvním případě pojednává odstavec první: „*Neplatný je právní úkon, pokud ten, kdo jej učinil, nemá způsobilost k právním úkonům.*“ V tomto případě hovoříme o osobách nezletilých, tedy mladších osmnácti let. Tyto osoby jsou způsobilé k právním úkonům v závislosti na své rozumové a volní vyspělosti, a to vzhledem k jejich dosaženému věku. Dále zde řadíme i osoby, které již dosáhly zletilosti, přesto jsou však své způsobilosti k právním úkonům soudem zbaveny nebo jsou v ní alespoň omezeny. Takto učiněný úkon je považován za absolutně neplatný. Jedná se zejména o případy, kdy právní úkon učiní osoba, která je

⁴⁰ DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanské právo hmotné 1. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. 460 s. ISBN s. 141-142.

⁴¹ Tamtéž s. 141-143.

⁴² FIALA, Josef; KINDL, Milan a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. I. díl. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 904 s. s. 207.

zbavena způsobilosti činit právní úkony, nebo má pro konkrétní druh právního úkonu způsobilost omezenou. Je nutno individuálně posoudit, zda provedený právní úkon spadá, dle rozhodnutí soudu, do rozsahu omezení obsaženém v rozhodnutí soudu.⁴³

Další odstavec pak vykresluje situaci, kdy ten, kdo právní úkon učinil je zletilý a nebyl soudem zbaven či omezen ve své způsobilosti k právním úkonům. Přesto však bylo jeho jednání ovlivněno duševní poruchou. K tomu uvedl Nejvyšší soud ČR: „*Vztaženo opět k § 38 odst. 2 obč. zák. je však třeba zdůraznit, že nikoliv každá duševní porucha fyzické osoby, která činí právní úkon, vede k jeho (absolutní) neplatnosti, nýbrž (pouze) ta duševní porucha, která jednající osobu činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou (z důvodu, že nemůže posoudit následky svého úkonu /a/ nebo své jednání ovládnout)*“⁴⁴

Pod toto ustanovení můžeme řadit i případy, kdy teprve probíhá řízení o zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům, které ještě nebylo skončeno, a osoba, o jejíchž právech se rozhoduje, učiní právní úkon. Podle tohoto ustanovení je právní úkon takto učiněný absolutně neplatný, neboť osoba jednala v duševní poruše, která zapříčinila to, že nebyla schopna tento úkon učinit, což je následně prokázáno i znaleckým posudkem v řízení o zbavení (omezení) svéprávnosti.

Pod pojmem duševní porucha zde rozumíme i duševní poruchu přechodnou, která způsobuje, že osoba, která jedná v této poruše, není schopna rozpoznat následky svého jednání či své jednání ovládnout. Tato porucha může být způsobena vlivem nadměrného požití alkoholu nebo jiných návykových látek, také stresem či extrémní psychickou zátěží.⁴⁵

Lékařská věda dovodila, že v případě některých duševních poruch může docházet k tzv. světlým okamžikům, kdy osoba stížená touto duševní poruchou je na určitou dobu schopna rozpoznávat své jednání, popřípadě jej také ovládnout. Tyto okamžiky však nelze brát v úvahu, pokud je u osoby soudem vysloveno zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům. V takovém případě jsou irelevantní. Významnou roli hrají při posuzování psychického stavu, ve kterém

⁴³ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 347-348.

⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 1560/2011, zde dne 15. 2. 2012.

⁴⁵ DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanské právo hmotné I. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. 460 s. s.

osoba učinila právní úkon, který by mohl být kvalifikován jako neplatný podle § 38 odst. 2 OZ.⁴⁶

O neplatnosti právního úkonu dle § 38 odst. 2 OZ je povinen rozhodovat soud. Řízení před soudem o určení neplatnosti právního úkonu může být zahájeno na návrh, ale také by měl soud zahájit řízení ze své úřední povinnosti. K takovému zahájení může kdokoliv podat podnět. Soud by měl v první řadě zkoumat, zda v době vykonání úkonu, byla osoba ve stavu duševní poruchy, která zapříčinila její neschopnost tento úkon učinit. Co se týče návrhu na zahájení řízení, tak se v tomto případě většinou podává žaloba určovací podle § 80 písm. c) OSŘ. Není však vyloučeno, že tato otázka se bude řešit jako otázka předběžná v řízení na plnění. To zejména v případech, kdy se plnění bude u soudu domáhat osoba, se kterou osoba v duševní poruše uzavřela dohodu, ve které se zavázala k určitému plnění.

V případě žaloby podle § 80 písm. c) OSŘ je však úskalí, které je třeba překonat. U žaloby na určení, zda tu právní vztah nebo právo je či není, je důležité prokázání naléhavého právního zájmu. *„Tím se sleduje zabránění nadbytečných sporů, jimiž by jinak byly soudy zatěžovány, a které se vztahují jen k dílčím otázkám, jež jsou řešitelné jako otázky předběžné při uplatnění žalob zejména podle § 80 písm. b).“*⁴⁷ Žalobce má pak na prokázání naléhavého právního zájmu povinnost tvrzení i důkazní. Definicí naléhavého právního zájmu v zákoně nenajdeme, ale nabízí nám ji judikatura. *„Naléhavý právní zájem na určení je dán zejména tam, kde by bez tohoto učení bylo ohroženo právo žalobce, nebo kde by se bez tohoto určení jeho právní postavení stalo nejistým. Žaloba domáhající se určení podle ustanovení § 80 písm. c) o. s. ř. nemůže být zpravidla opodstatněna tam, kde lze žalovat na splnění povinnosti podle ustanovení § 80 písm. b) o. s. ř.“*⁴⁸

Pokud soud ve svém rozhodnutí určí, že daný právní úkon je absolutně neplatný, pak jsou strany povinny navzájem si vydat plnění, ke kterým před

⁴⁶ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 348-349. srov.

MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 114.

⁴⁷ DAVID, Ludvík; IŠTVÁNEK, František; JAVŮRKOVÁ, Naděžda; KASÍKOVÁ, Martina; LAVICKÝ, Petr a kolektiv. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl (§ 1 až 200za). 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 1108 s. s. 369.

⁴⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 2 Cz 8/71, ze dne 24. 2. 1971.

vydáním rozhodnutí došlo. Pokud tak neučiní, vzniká bezdůvodné obohacení, které se osoba může domáhat pomocí žaloby na vydání bezdůvodného obohacení, tedy žaloby podle § 80 písm. b) OSŘ.⁴⁹

2. 2. 3. Právní úprava podle nového občanského zákoníku

Pojem právního úkonu je nově nahrazen pojmem právní jednání, jež je podle autorů zákoníku lépe vystihující. Jedná se opět o příklad návratu k tradičnímu právnímu pojmosloví. Nový občanský zákoník se již nesnaží podávat definice právního jednání, ale snaží se lépe popsat jeho náležitosti a samozřejmě jeho následky. Nově dochází k rozlišování zdánlivého a neplatného jednání. Opouští od určení absolutní neplatnosti takového jednání, jehož projev vůle trpí nedostatky, jako je vážnost či srozumitelnost. Taková jednání jsou označena jako zdánlivá, tedy o právní jednání nelze hovořit.⁵⁰

Co se týče absolutní neplatnosti právního jednání z důvodu nezpůsobilosti, pak jeho pojetí zůstává zachováno. Rozdíl je zde však v možnosti prolomit jej možnými ochrannými právními instituty určenými pro osoby, které nejsou způsobilé právně jednat. Jedná se o například o nápomoc při rozhodování.⁵¹ O nových ochranných institutech je pojednáváno v podkapitole 2. 7.

2. 3. Možnost odstoupení od smlouvy

Smlouva je chápána jako nejtypičtější právní úkon v občanském právu. Vzniká dvoustranným projevem vůle jejích stran. Jedna se tedy o dvoustranný, někdy i vícestranný právní úkon. V souvislosti s potřebami každodenního života vznikly nejrůznější typy smluv, na které pamatuje i právní řád. Přesto však mohou nastat situace, kdy je potřeba uzavřít smlouvu, která není zákony výslovně upravena. Proto rozlišujeme smlouvy pojmenované a nepojmenované.⁵²

Jakmile je smlouva mezi stranami uzavřena, je pro ně také závazná a platí pro ně zásada pacta sunt servanda. Jednostranné odstoupení od smlouvy pak

⁴⁹ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 1328-1343.

⁵⁰ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. s. 250-251.

⁵¹ Tamtéž s. 260.

⁵² DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanské právo hmotné 1. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009. 460 s. 126-127.

představuje prolomení této zásady.⁵³ Odstoupení od smlouvy může a nemusí být sjednáno ve smlouvě. Pokud tam sjednáno není, platí v těchto případech občanský zákoník, a to konkrétně v § 48 OZ, kde je možnost odstoupení od smlouvy pouze za předpokladu, že je tak v občanském zákoníku stanoveno. Odstavec druhý pak stanoví, že: „*Odstoupením od smlouvy se smlouvy od počátku ruší, není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak.*“.

2. 3. 1. Smlouva uzavřená v tísní za nápadně nevýhodných podmínek

Jedním z možných zákonných způsobů odstoupení od smlouvy je také možnost odstoupit od smlouvy, která byla uzavřena v tísní za nápadně nevýhodných podmínek. Paragraf 49 OZ říká: „*Účastník, který uzavřel smlouvu v tísní za nápadně nevýhodných podmínek, má právo od smlouvy odstoupit.*“ Legální definici pojmu tíseň a nápadně nevýhodné podmínky ale nenalezneme. Proto se musíme obrátit na soudní praxi, která nám dává určitou definici těchto pojmů. Bez těchto pojmů totiž nejsme schopni říci, za kterých okolností je možné takto od smlouvy odstoupit. Definici pojmu tíseň obsahuje mimo jiné také usnesení Nejvyššího soudu ČR: „*Tísní se rozumí objektivní hospodářský nebo sociální, někdy i psychický stav (např. rozsušení, obavy o blízkou osobu apod.), jenž takovým způsobem a s takovou závažností doléhá na osobu uzavírající smlouvu, že ji omezuje ve svobodě rozhodování natolik, že učiní právní úkon, jenž by jinak neučinila.*“⁵⁴ Jelikož usnesení hovoří také o psychickém stavu, můžeme zde podřadit i duševní poruchu, kterou osoba, která smlouvu uzavřela, trpí nebo trpěla.

Bohužel, jak je již výše uvedeno, i o nápadně nevýhodných podmínkách zákon mlčí, proto je třeba opět se obrátit na judikaturu soudů. Například: „*O nápadně nevýhodné podmínky jde tehdy, když se jedná – objektivně posuzováno – o zjevný nepoměr vzájemně poskytnutých plnění, resp. o zřejmou nevýhodnost dalších podmínek.*“⁵⁵ Tyto podmínky musí být splněny kumulativně a dávají možnost osobě, která takto smlouvy uzavřela, od ní odstoupit.

⁵³ Tamtéž s. 128.

⁵⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 1422/2002, ze dne 30. 10. 2003.

⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 579/2010, ze dne 26. 9. 2011.

„Odstoupení od smlouvy je adresovaným jednostranným právním úkonem, je účinným tím, že dojde do dispoziční sféry adresáta.“⁵⁶

Odstoupení od smlouvy ještě automaticky nezakládá její neplatnost.⁵⁷ Ta může být vyslovena, pokud se smlouva přičí dobrým mravům. Týká se to například situace, kdy jedna strana věděla a zneužila toho, že druhá strana smlouvu uzavřela v tísní za nápadně nevýhodných podmínek. Toto zakládá neplatnost smlouvy podle § 39 OZ, tedy že se přičí dobrým mravům.⁵⁸

2. 3. 2. Srovnání s novou občanskoprávní úpravou

Odstoupení od smlouvy je upraveno v paragrafech 2001n. NOZ. Zůstává zde možnost sjednat si odstoupení přímo ve smlouvě, nebo řídit se ustanovením zákona. Smlouva uzavřena v tísní za nápadně nevýhodných podmínek spadá pod ustanovení s označením lichva: „*Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.*“⁵⁹ V tomto ustanovení spatřujeme výrazný postup směrem k ochraně osob s duševní poruchou. Zatímco stávající úprava mluví o tísní a nápadně nevýhodných podmínkách, zde dochází k větší konkretizaci. Již tedy nemusíme dovozovat, že se toto ustanovení týká také osob, které jsou mentálně postižené, neboť je to v něm přímo obsaženo.

2. 4. Ustanovení opatrovníka bez zásahu do způsobilosti k právním úkonům

Podle § 27 odst. 2 OZ soud ustanoví opatrovníka osobě zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům. Nejedná se však o jediný případ, kdy soud stanoví fyzické osobě opatrovníka. Dalším takovým případem je podle § 29 OZ ustanovení opatrovníka osobě svéprávné, avšak z důležitého důvodu, který slouží k ochraně dané osoby nebo k ochraně veřejného zájmu. Jedná se zejména o případy, kdy se určitá osoba neorientuje v určité sféře, například

⁵⁶ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 120.

⁵⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 2503/2008, ze dne 27. 5. 2010.

⁵⁸ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 430.

⁵⁹ Ustanovení § 1796 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

v sociálním pojištění. V ostatních úkonech se orientuje velmi dobře a nemůže si svým právním jednáním uškodit. Proto je této osobě ustanoven opatrovník jen pro otázky sociálního pojištění, aniž by bylo nutné zasahovat do způsobilosti k právním úkonům. Nutno říci, že soudy této možnosti využívají jen v omezené míře.⁶⁰ Příkladem takového rozhodnutí je rozsudek Okresního soudu v Chebu ze dne 1. 9. 2010, sp. zn. 19P 36/2000 (viz Příloha II).

Obecně je v rozhodování o opatrovníkovi věcně a místně příslušným okresní soud, který je určen podle místa bydliště osoby, které je určován opatrovník (opatrovanec). Soud rozhoduje usnesením, ve kterém určí rozsah opatrovnických práv a povinností, které se liší podle účelu ustanovení opatrovníka. Následně je doručeno opatrovníkovi a opatrovanci.⁶¹

Na činnost opatrovníka dohlíží soud, zejména jedná-li se o správu majetku opatrovance. Dle § 193 odst. 2 OSŘ je opatrovník povinen po skončení jeho zastupování předložit soudu závěrečný účet této správy. Soud však může uložit opatrovníkovi, aby pravidelně předkládal o své činnosti zprávy.

2. 4. 1. Právní úprava od 1. 1. 2014

Stejně jako ve stávajícím i v novém občanském zákoníku jsou vymezeny důvody pro ustanovení opatrovníka soudem, omezená svéprávnost, neznámé místo pobytu, a to vše pro ochranu osoby, nebo vyžaduje-li to veřejný zájem. Nově je v § 465 odst. 2 NOZ stanovena možnost soudu uložit povinnost opatrovníkovi pojistit se pro případ, že při výkonu opatrovnictví způsobí škodu, ať už opatrované osobě nebo osobě třetí.

Na rozdíl od nynějšího občanského zákoníku je zde kladen důraz na pečlivější vykreslení opatrovnickových práv a povinností v rámci své funkce. Jeho povinnostmi jsou: udržovat stálý kontakt s opatrovancem, řádně vysvětlit povahu a následky určitého rozhodnutí, plnit opatrovancovu vůli, přihlížet k jeho názoru, přesvědčení a vyznání, a plnit svou úlohu se zřetelem k nim. Paragraf 468 NOZ stanoví, že smrt opatrovníka ještě neznamena zánik

⁶⁰ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 121.

⁶¹ SCHELLEOVÁ, Ilona a kolektiv. Civilní proces. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 1202 s. s. 445.

srov.

BUREŠ, Jaroslav; DRÁPAL, Ljubomír a kolektiv. Občanský soudní řád I. §1 až 200za. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1600 s. s. 1431.

opatrovnictví. V takovém případě soud ustanoví opatrovníka jiného. Do té doby přebírá funkci veřejný opatrovník, kterým je podle ustanovení § 471 odst. 3 NOZ „obec, kde má opatrovanec bydliště, anebo právnická osoba zřízená touto obcí k plnění úkolů tohoto druhu“.

Povinností soudu při ustanovování opatrovníka je, před jeho jmenování, zhlédnout a vyslechnout osobu, jíž se opatrovník určuje. Dále je povinen jmenovat osobu, kterou opatrovanec navrhl, pokud to však není možné, zpravidla jmenuje za opatrovníka „příbuzného nebo jinou osobu opatrovanci blízkou, která osvědčí o opatrovance dlouhodobý a vážný zájem a schopnost projevovat jej i do budoucna“⁶²

Ustanovením opatrovníka osobě stížené duševní poruchou bez nutnosti zásahu do jeho způsobilosti k právnímu jednání je upraveno v § 469 NOZ. Tedy soud jmenuje opatrovníka osobě, jíž její zdravotní či duševní stav činí potíže v jejím jednání, a to na návrh této osoby. Samozřejmě také na návrh této osoby soud opatrovníka odvolá. „*Toto opatření bude vhodné zejména v těch případech, kdy není obava, že aktivním právním jednáním vznikne dotčené osobě újma, ale kdy by újma mohla vzniknout v důsledku toho, že osoba by sama určité úkony neučinila (např. žádost o sociální dávky).*“⁶³

Jednání opatrovaného probíhá zpravidla za přítomnosti opatrovníka. Pokud je opatrovník nucen právně jednat samostatně, vždy tak činí v souladu s vůlí opatrovance, kterou musí respektovat i přes svůj odlišný názor, za předpokladu, že tato vůle lze zjistit. V opačném případě je nutné, aby za opatrovníka rozhodl soud.

2. 5. Plná moc

Zastoupení je institut, který nahrazuje rozhodování osoby, která toho není schopna, ať už z hlediska věku či mentálního postižení, nebo daný úkon sama učinit nechce. Občanský zákoník ve svém § 23 OZ rozlišuje dva druhy zastoupení. Jedná se o zastoupení zákonné a zastoupení smluvní. Zastoupení zákonné je dáno u osob, které nejsou schopné právního jednání. V rámci zákonného zastoupení se rozlišuje zastoupení dané přímo ze zákona, například

⁶² Ustanovení § 471 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁶³ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. s. 217.

u nezletilých dětí (§ 27 odst. 1 OZ), nebo zákonné zastoupení na základě rozhodnutí státního orgánu, u osob, které jsou zbaveny (mají omezenou) způsobilosti k právním úkonům (§ 27 odst. 2 OZ).

Smluvní zastoupení vzniká na základě smlouvy o zastoupení (dohoda o plné moci). Jedná se o dvoustranný právní úkon mezi zástupcem (zmocněncem) a zastoupeným (zmocnitelem), na jehož základě je zástupce oprávněn činit některé první úkony, které jsou v dohodě vymezené, za zastoupeného. Rozeznáváme plnou moc a dohodu o plné moci. Zatímco dohoda o plné moci, jak již bylo řečeno, je dvoustranný právní úkon, plná moc je jednostranný právní úkon, ve kterém zmocnitel prohlašuje vůči třetím osobám, které jsou mimo právní vztah založený dohodou o plné moci, že zmocněnec je za něj oprávněn učinit úkony v takovém rozsahu, který je v plné moci uveden. Rozsah zmocněncova oprávnění může být buď speciální, tj. má oprávnění pouze pro určité úkony – tzv. speciální plná moc, nebo se může jednat o všechny úkony – tzv. generální plná moc.⁶⁴

Zákon pamatuje i na situace, kdy by zmocněnec jednal nad rámec rozsahu oprávnění, který měl vymezen v plné moci. V takovém případě je podle § 33 OZ vázán sám, pokud zmocnitel toto překročení neschválí. Zde se uplatňuje známé pořekadlo „mlčení znamená souhlas“. Jestliže zmocnitel svůj nesouhlas neohlásí zmocněnci bez zbytečného odkladu od okamžiku, kdy se o překročení dozvěděl, má se za to, že s uvedeným překročením souhlasí.

Zánik plné moci je dán v § 33b OZ několika způsoby, a to provedením konkrétního úkonu při speciální plné moci, odvoláním, výpovědí a za poslední, smrtí zmocnitele. Plná moc zaniká na straně zmocnitele odvoláním nebo jeho smrtí. Odvolat plnou moc může pouze zmocnitel. Musí to však oznámit zmocněnci, v opačném případě úkony provedené na základě plné moci mají účinky, jako by plná moc odvolána nebyla. Na straně zmocněnce může plná moc zaniknout na základě jeho výpovědi.

Zanikne-li plná moc na základě výpovědi zmocněncem nebo smrtí zmocnitele *„je zmocněnec povinen učinit ještě vše, co nesnese odkladu,*

⁶⁴ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 283-303. srov.

FIALA, Josef a kolektiv. Meritum Občanské právo. 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 1000 s. s. 26-28.

*aby zmocnitel nebo jeho právní nástupce neutrpěl újmu na svých právech*⁶⁵
Učiněné úkony však nesmí odporovat nařízení zmocnitele nebo právního nástupce.

2. 5. 1. Zastoupení osoby s duševní poruchou na základě plné moci

Jedná se o další alternativu pro osoby s duševní poruchou ke zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům. Je zde značná podobnost s ustanovením opatrovníka bez nutnosti zásahu do způsobilosti k právním úkonům s tím rozdílem, že v tomto případě si osoba svého zástupce volí sama, a není jí přidělován rozhodnutím soudu. Další výhodou je také to, že sama osoba určí, ve kterých záležitostech ji zmocněnec může zastupovat, což u opatrovníka určuje soud. Problematické je zde uzavření dohody o plné moci a samotná plná moc ze strany osoby s duševní poruchou. Jedná se o právní úkony, které jako takové lze zkoumat z hlediska jejich platnosti, zejména dle § 38 odst. 2 OZ.⁶⁶ O neplatnosti právního úkonu podle § 38 odst. 2 OZ je pojednáno výše.

2. 5. 2. Plná moc v rámci občanského zákoníku z roku 2012

Nová úprava upouští od názvosloví ‚zastoupení na základě plné moci‘ a hovoří zde o zastoupení smluvním. Autoři mají za to, že stávající označení je nepřesné, neboť právním důvodem vzniku zastoupení není samotná plná moc, nýbrž se jedná o dohodu o plné moci. Plná moc slouží pouze jako osvědčení této dohody pro třetí osoby.⁶⁷

K jiné výrazné změně v novém pojetí smluvního zastoupení, například v případě jejího vzniku či zániku, nedochází, respektive důvodová zpráva odkazuje v této souvislosti na zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.⁶⁸

⁶⁵ Ustanovení § 33b odst. 6 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

⁶⁶ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 121-122.

⁶⁷ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. s. 210-211.

⁶⁸ Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku* [online]. Konsolidovaná verze. [cit. 2013-02-20]. 598 s. s. 112. Dostupné na WWW: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>>.

2. 6. Odpovědnost za škodu způsobenou osobou stíženou duševní poruchou

Škodu, jako jeden z předpokladů vzniku odpovědnosti za škodu, můžeme dělit na majetkovou a nemajetkovou. Pro účely tohoto oddílu je důležitější škoda majetková, kterou můžeme vyjádřit jako majetkovou újmu, která se dá vyjádřit v penězích. O odpovědnosti za škodu hovoříme, pokud jsou k tomu dány její náležitosti. Předpoklady odpovědnosti za škodu jsou protiprávní úkon, škoda, kauzální nexus a zavinění.

Protiprávní úkon můžeme charakterizovat jako úkon, který je v rozporu se zákonem, a který může osoba učinit jak konáním, tak opomenutím. Ne vždy však takto učiněný úkon zakládá protiprávnost. Zejména pokud je proveden za okolností, které protiprávnost vylučují. Například krajní nouze, nutná obrana, svolení poškozeného ad. Kauzální nexus, nebo také příčinná souvislost mezi protiprávním úkonem a škodou, znamená, že daný protiprávní úkon skutečně vedl ke vzniku škody. Zaviněním pak rozumíme vnitřní psychický vztah osoby k protiprávnímu jednání a k důsledkům tohoto jednání.

2. 6. 1. Odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání.

Tato problematika týkající se osob s postižením je upravena v § 422 OZ. Rozlišujeme zde čtyři situace. Za prvé je osoba sice stížena duševní poruchou, ale v době spáchání protiprávního úkonu byla schopna rozpoznat následky svého jednání a zároveň své jednání ovládnout. V takovém případě odpovídá za způsobenou škodu sama, za předpokladu, že osoby, která nad ní měla vykonávat dohled, tento dohled nezanedbala. Pokud byl dohled zanedbán, pak se jedná o druhou situaci a za škodu odpovídá jak osoba s duševní poruchou, tak osoba, která na ni měla dohlížet. Odpovídají společně a nerozdílně. Dalším příkladem je situace, kdy fyzická osoba není schopná rozpoznat následky svého jednání, nebo není schopna své jednání ovládat. V takovém případě odpovídá za škodu osoba, která měla povinnost vykonávat dohled nad touto osobou. Čtvrtý případ nastane tehdy, kdy *„ti, kdo mělo povinnost dohledu nad nezletilými nebo osobami stíženými duševní poruchou, se mohou zprostit odpovědnosti za škodu způsobenou uvedenými osobami, jen tehdy, když prokážou, že náležitý dohled*

nezanedbali“⁶⁹. V takovém případě nejsou ani tyto osoby odpovědný za způsobenou škodu. Náležitým dohledem nemůžeme předpokládat jeho neustálost, nepřetržitost a bezprostřednost.⁷⁰ Především záleží na konkrétním případě.

Povinný dohled nemusí být jen fyzické osoby, ale také osoby právnické. Zejména pak školy, nemocnice či jiné zdravotní ústavy. Právnické osoby jsou povinné vykonávat nad osobami s duševní poruchou dohled pouze tehdy, nacházejí-li se dané osoby v jejich starostlivosti.⁷¹

2. 6. 2. Nový občanský zákoník

Právní pojetí nového občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání, je téměř totožné s pojetím tohoto problému ve stávajícím občanském zákoníku. Rozdíl spočívá v tom, že pokud se osoba poškozená nebránila nezletilému či osobě s duševní poruchou, a to pouze z ohledu ke škodící osobě, kde se může jednat o osobu nezletilou, s duševní poruchou nebo v duševní poruše jednajících.

Je také stanoveno, že taková osoba odpovídá za škodu, pokud dokázala ovládnout své jednání a rozpoznat jeho následky. Společně a nerozdílně s ní odpovídá osoba, která nad ní měla vykonávat dohled, který zanedbala. Pokud byl dohled zanedbán a škůdce není povinný škodu nahradit, pak škodu nahradí pouze osoba zodpovědná za tento dohled. Paragraf 2922 NOZ, stejně jako § 423 OZ, stanovuje, že za škodu odpovídá také ten, kdo se úmyslně přivedl do stavu, kdy není schopen rozpoznat následky svého chování a chování nemůže ovládat. S ním také odpovídají osoby, které jej do tohoto stavu úmyslně přivedly.

⁶⁹ HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. s. 1231.

⁷⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 1333/2001, ze dne 20. 2. 2003.

⁷¹ HOCHMAN, Josef; POKORNÝ, Milan. Odpovědnost za škodu v právu občanském a pracovním. Praktická příručka. 3. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 10. 2008. Praha: Linde Praha, 2008. 319 s. s. 56-57.

2. 7. Nově zavedené instituty pro osoby s duševní poruchou v rámci nového občanského zákoníku

Nový občanský zákoník respektuje Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením a také se inspiroval v jiných právních řádech ohledně omezování způsobilosti k právním úkonům. Proto jsou v NOZ nově zavedeny instituty, které jsou chápány jako alternativní řešení k zásahu do svéprávnosti fyzické osoby.

2. 7. 1. Předběžné prohlášení

Předběžné prohlášení se nachází v paragrafech 38n. NOZ. Podstata spočívá v tom, že člověk si pro případ vlastní nezpůsobilosti určí, jakým způsobem budou spravovány její záležitosti, popřípadě která osoba tak může činit. Návrh musí být sepsán formou veřejné listiny, nebo formou soukromé listiny. U soukromého sepsání jsou vyžadováni dva svědkové, kteří jej stvrdí svými podpisy.

K odvolání prohlášení se vyžaduje stejná forma jako pro sepsání prohlášení. Pokud však sama osoba, která jej učinila, prohlášení zničí, má to stejné právní účinky jako odvolání. V § 44 NOZ je stanoveno: *„Je-li prohlášení nebo jeho odvolání neplatné, soud k nim přihlédne, není-li příčina pochybovat o vůli toho, kdo je učinil.“*

Také je stanoveno, že pokud dojde ke změně okolností, za kterých bylo prohlášení učiněno, a je důvodné domnívat se, že by osoba, jež prohlášení učinila, by jej neučinila vůbec nebo alespoň jinak, pak je soud povinen dané prohlášení změnit nebo zrušit, hrozila-li by osobě závažná újma. Před rozhodnutím má však vynaložit *„veškeré úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož prohlášení rozhoduje“*⁷².

Za situace, kdy je prohlášení z jakéhokoliv důvodu neplatné, by se soud přesto měl obsahem prohlášením zabývat a vzít jej do úvahy při svém rozhodování za podmínky, že nelze pochybovat o vůli osoby, která prohlášení učinila.

⁷² Ustanovení § 43 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

2. 7. 2. Nápomoc při rozhodování

Způsob podporovaného rozhodování je založen na smlouvě o nápomoci, kterou se podpůrce zavazuje, že bude asistovat podporovanému, kterému duševní porucha činí potíže v jeho rozhodování o právních úkonech. Poskytne mu údaje či nejrůznější rady, které podporovaný ke svému rozhodování potřebuje. Tato dohoda nemusí být vždy v písemné formě, ale její strany mohou svou vůli vyjádřit před soudem, který takovou dohodu musí schválit.

Smlouva, ať už písemná či ústní, se stává účinnou až po jejím schválení soudem. Soud však může dospět k závěru, že jejich zájmy jsou rozdílné. V takovém případě smlouvu neschválí.

Poměrně podrobně je v § 47 NOZ upraveno podpůrcovo působení. Podpůrce musí vždy jednat v souladu s vůlí podporovaného. Nesmí nastat situace, kdy podpůrce podporovaného ovlivňuje s cílem se na jeho úkor obohatit, a tím ohrožuje zájmy osoby s duševní poruchou. V takovém případě má podporovaný právo navrhnout odvolání svého podpůrce. Takové právo má i soud samotný, bez toho aniž by byl podán návrh.

K odvolání osoby, která podporuje osobu mentálně postiženou v rozhodování, může docházet, jak už bylo výše zmíněno, na základě návrhu, a to jak ze strany podporovaného, tak ze strany podpůrce. Nebo také bez návrhu, pokud dojde ze strany podpůrce k porušení jeho povinností.

2. 7. 3. Zastoupení členem domácnosti

Tato možnost právní ochrany pro osoby stížené duševní poruchou, která jim brání v samostatném právním jednání, „představuje jeden ze způsobů, kterým se naplňuje příkaz čl. 19 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením umožnit těmto osobám žít v rámci společenství s možností volby“⁷³.

Proto je zde pouze na této osobě, zda bude souhlasit s tím, aby jej zastupovala osoba, popřípadě více osob z její domácnosti. Ať už by to byli rodinní příslušníci nebo osoba, se kterou sdílí minimálně tři léta společnou domácnost. K takovému odmítnutí postačí pouze vyjádření přání ze strany osoby zastoupené. Před zastupováním musí zástupce osobě zastoupené důkladně

⁷³ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. s. 92-93.

vysvětlit, že jej bude zastupovat, čeho se zastupování týká a jaké následky bude pro něj zastupování mít. Samozřejmě, stejně jako u předchozích dvou institutů, i zde se vyžaduje posvěcení soudem. Ten musí dbát na to, aby osobu s duševní poruchou řádně vyslechl a zjistil tak postoj osoby k jejímu zastupování.

Povinnostmi zástupce je náležitě dbát zájmů zastoupeného, jeho „zvláštním představám a přáním“⁷⁴. Zástupce hraje roli především v záležitostech, které jsou pro zastoupeného obvyklé, zejména „poskytování zdravotních a sociálních služeb a žádostí o přiznání dávek pomoci v hmotné nouzi, státní sociální podpory a sociálního zabezpečení“⁷⁵. S tím také souvisí dispozice s příjmy zastoupené osoby.

Jak je naznačeno výše, mentálně postiženou osobu může zastupovat najednou více zástupců. V takovém případě je při konkrétním úkonu postačující jednání jen jednoho z nich. Pokud však jednají společně a navzájem si odporují, není platné jednání žádného z nich.

K zániku zastoupení členem domácnosti dochází tehdy, kdy se zástupce svého zastupování vzdá. Také pokud si zastoupený již nepřeje další zastupování od této osoby. Způsobem zániku zastupování je také sjednáním smlouvy o nápomoci při rozhodování, nebo ustanovení opatrovníka soudem.

⁷⁴ Ustanovení § 51 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁷⁵ ELIÁŠ, Karel a kolektiv. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. s. 92.

3. Duševní porucha jako meziodvětvový problém

Osoby stížené duševní poruchou nejsou od okolního světa jakkoliv odděleny. Stejně jako osoba relativně zdravá, i tato osoba, se může dostat do různých situací, které je třeba řešit tak, aby byl zachován princip zvýšené právní ochrany těchto osob. Proto je potřeba vnímat duševní poruchu jako meziodvětvový problém a pokusit se alespoň nastítnit její úpravu v různých odvětvích práva. V této kapitole je tedy pojednáváno o odvětvích práva, v jejichž režimu se handicapovaní mohou pohybovat nejčastěji.

3. 1. Rodinné právo

Rodina je velmi důležitá pro každého z nás. Ať už se jedná o rodinu, ze které vycházíme, nebo o rodinu, kterou sami vytvoříme. Nejinak je tomu v případě mentálně handicapovaných. Převážná většina mentálně handicapovaných neměla či stále nemá partnera, přesto je však jejich přáním uzavřít manželství a žít se svým případným partnerem samostatně. Zde se však setkávají s nesouhlasem svých rodičů, kteří si neumějí nebo nechtějí představit manželství nebo samostatný život jejich dítěte. Ale ačkoliv je jejich stanovisko negativní, celých 83,3 % z dotázaných rodičů by své dítě podpořilo v jakémkoliv jeho rozhodnutí.

3. 1. 1. Zákon o rodině

3. 1. 1. 1. Manželství a duševní porucha

Hned první paragraf ZR nám podává ve svém odstavci prvním definici manželství: „*Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanovených způsobem.*“ K uzavření manželství se podle § 3 ZR vyžaduje souhlasné prohlášení osob, které do svazku manželského vstupují. I zde se vyžaduje náležitost právního úkonu daná § 37 odst. 1 OZ, že tento úkon musí být učiněn svobodně, vážně, určitě a srozumitelně. Pokud takto učiněn není, je neplatný.

Důležitým faktorem pro platnost manželství je způsobilost osoby jej uzavřít. Ta je dána zejména věkem, kdy pro uzavření manželství se vyžaduje minimální dosažený věk osmnáct let. Z této podmínky však existuje výjimka

stanovená v § 13 ZR, která se uplatňuje jen ve výjimečných situacích. Spočívá v tom, že soud může povolit uzavřít manželství i osobě nezletilé, za předpokladu, že již dosáhla šestnáctého roku věku. V odstavci prvním, § 13 ZR, se užívá termín „*soulad se společenským účelem manželství*“. Zde nemůžeme chápat jako soulad pouze těhotenství nezletilé, ale musí zohlednit všechny okolnosti. „*Snoubenci musí svou tělesnou a duševní vyspělostí, svým dosavadním životem, povahovými vlastnostmi a poměrem k práci dávat záruku, že jejich manželství bude plnit své společenské poslání.*“⁷⁶ Pokud snoubenci soudní povolení mít nebudou a přesto dojde k uzavření manželství, pak je toto manželství považováno za neplatné a soud neplatnost vysloví i bez návrhu. Může však dojít ke konvalidaci manželství, a to dosažením zletilosti manžela.

Při uzavírání manželství je důležitá také případná duševní porucha snoubence, což ostatně dokládá také § 14 ZR. Samotný paragraf si můžeme rozdělit na tři části. První část, tj. odstavec první a druhý, se zabývá případy, když už byla osoba soudem zbavena či omezena své způsobilosti k právním úkonům. Osobě, která je zbavena způsobilosti k právním úkonům, je znemožněno uzavřít platné manželství. Co se týče omezení způsobilosti, tak takováto osoba má možnost uzavřít platné manželství, ale pouze s povolením soudu.

Druhá část, tedy odstavec třetí, řeší případ, kdy osoba nebyla soudem zbavena ani omezena ve způsobilosti k právním úkonům, ale pro svou duševní poruchu, by takto omezena či zbavena být mohla. Paragraf 14 odst. 3 věta druhá ZR: „*Soud však může osobě, která je stížena duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, uzavření manželství povolit, je-li zdravotní stav osoby slučitelný s účelem manželství.*“ Totéž kritérium by se mohlo uplatnit i v rozhodování soudu o povolení dle odstavce druhého, jelikož se i zde jedná o omezení způsobilosti k právním úkonům a v daném odstavci není uvedeno kritérium žádné.⁷⁷

Poslední část se pak týká odstavců 4 a 5. Zde se řeší otázka následků z uzavření manželství těchto osob. Pokud uzavře manželství osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům nebo osoba, která trpí duševní poruchou, která by měla za následek toto zbavení, pak soud vysloví neplatnost manželství.

⁷⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. Cpj 179/75, ze dne 31. 5. 1976.

⁷⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství: komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 558 s. s. 44.

Takto soud učiní z úřední povinnosti. Uzavře-li však manželství osoba omezena ve své způsobilosti k právním úkonům, nebo její duševní porucha by měla za následek omezení, a to bez povolení soudu, soud může vyslovit neplatnost daného manželství. Zde již nerozhoduje z úřední povinnosti, ale na základě návrhu jednoho z manželů. V poslední větě odstavce pátého se nachází určité omezení ve vyslovení neplatnosti soudem, a to slučitelnost zdravotního stavu s účelem manželství. Tedy pokud se zdravotní stav této osoby stal slučitelným s účelem manželství, pak soud neplatnost nevysloví. Zde mluvíme o konvalidaci manželství. Účelem manželství podle § 1 odstavce druhého ZR se rozumí založení rodiny a řádná výchova dětí. „Manželství tedy tvoří právní základnu pro rodinu a zabezpečuje společnou a rodinnou výchovu dětí.“⁷⁸

Pokud soud vysloví neplatnost manželství, tak je považováno za neuzavřené. Tedy soudní rozhodnutí platí ex tunc, na rozdíl od konvalidace manželství, kde se jedná o rozhodnutí ex nunc.

S vyslovením neplatnosti pak nastává několik problémů, se kterými je třeba se vypořádat. Jedná se o vzájemné osobní a majetkové vztahy mezi manžely a vztahy ke společným dětem. Vesměs se použije obdobně ustanovení o rozvedených manželích s výjimkou osobních vztahů mezi manželi. Zde zanikají práva a povinnosti manželů a zaniká také jejich dohoda o společném příjmení.⁷⁹

3.1.1.2. Určení otcovství

Je všeobecný zájem na tom, aby každé dítě mělo, pokud je to možné, oba rodiče. A je to samozřejmě i v zájmu dítěte a jeho práva znát svůj původ. Proto zákon o rodině obsahuje ustanovení, které se tímto zabývá. Protože jak je známo, otec je vždy nejistý. Jsou tedy dány tři vyvratitelné domněnky otcovství.

První domněnkou obsaženou v § 51 ZR je otcovství manžela matky a spočívá v tom, že za otce dítěte narozeného „od uzavření manželství do uplynutí třístého dne po zániku manželství“ se považuje manžel matky. Pokud takto otcovství určit nelze, nastupuje druhá vyvratitelná domněnka otcovství, a to určení

⁷⁸ ČEŠKA, Zdeněk; PLANKOVÁ, Olga; RADVANOVÁ, Senta. Rodinné právo. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1978. 124 s. s. 13.

⁷⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Doplněk Brno, 2006. 400 s. s. 81-82.

otcovství souhlasným prohlášením rodičů. Paragraf 52 odst. 1 ZR vyžaduje, aby toto prohlášení bylo učiněno osobně, ústně a před soudem nebo matričním úřadem. Třetí domněnka otcovství nastupuje tehdy, pokud se nepodařilo otcovství určit pomocí předchozích dvou domněnek. Jedná se o určení otcovství před soudem. Základem této domněnky je, že údajný otec souložil s matkou „*v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dní*“.⁸⁰

Duševní porucha tedy hraje určitou roli při určení otcovství, a to konkrétně při druhé domněnce otcovství, kde dochází k souhlasnému prohlášení rodičů. Toto prohlášení se buď činí do protokolu před soudem, nebo před matričním orgánem.⁸¹ Paragraf 52 odstavec 3 ZR pak uvádí dvě podmínky, kdy není třeba souhlasného prohlášení matky dítěte. Přičemž jedna z nich se týká právě situace, kdy matka není schopna „*pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání*“. Otázkou je, jestli u tohoto ustanovení můžeme použít výklad extenzivní a tedy, že by ustanovení platilo i po dobu přechodné duševní poruchy matky, nebo se naopak přikloníme k výkladu restriktivnímu a použijeme toto ustanovení jen na „*nepřechodnou*“ duševní poruchu. Důvodem pro restriktivní výklad může být také to: „*že by mohly v budoucnosti nastat spory o to, zda o takový stav u matky šlo, a zda je tedy otcovství na základě jednostranného prohlášení může určeno*“.⁸²

3. 1. 2. Zákon o registrovaném partnerství

Registrovaným partnerstvím se, na rozdíl od manželství, rozumí podle § 1 odst. 1 ZRP: „*trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanovený tímto zákonem*“. Podmínkou pro vstup do registrovaného partnerství je dosažení zletilosti, osmnáctého roku věku. Tedy je zde stejná podmínka jako pro uzavření manželství. Zákon o rodině umožňuje za výjimečných okolností tuto podmínku prolomit soudním povolením. Tuto možnost však zákon o registrovaném partnerství nemá, „*zřejmě s ohledem*

⁸⁰ Ustanovení § 54 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., zákon o rodině.

⁸¹ DVOŘÁK, Jan; KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jirí. Občanské právo 3. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007. 344 s. s. 84.

⁸² HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství: komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 558 s. s. 52.

na skutečnost, že k této výjimce zde není důvod jako u manželství, kde se prakticky nejčastěji jedná o těhotenství nezletilé snoubenky“⁸³.

Stejně jako v zákoně o rodině i zde má osoba trpící duševní poruchou zákaz vstoupit do partnerství. Z ustanovení §4 odst. 3 písm. c) ZRP vyplývá, že se toto ustanovení vztahuje pouze na případy, kdy soud omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům již vyslovil. Proto nelze použít ustanovení §14 odst. 2 až 5 ZR, která se vztahují na neplatnost manželství z důvodu duševní poruchy.

Pokud, i přes zákaz vstoupit do partnerství, takové partnerství vzniklo, pak soud může rozhodnout, a to na návrh toho, kdo na věci prokáže právní zájem, nebo také ex offio. A samozřejmě se jedná o rozhodnutí s účinky ex tunc, jako tomu je i v případě vyslovení neplatnosti manželství.

3. 1. 3. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Nový občanský zákoník v sobě zahrnuje i úpravu rodinného práva, a to ve své části druhé. Podle této úpravy je zákonnou překážkou manželství omezená svéprávnost v této oblasti. „*Důraz bude položen na skutečné omezení, nikoli na stav, který jako duševní porucha brání uzavření manželství.*“⁸⁴ I zde platí, že manželství, které je prohlášeno za neplatné, se považuje za neuzavřené. Na rozdíl od zákona o rodině je stanoveno, že nelze prohlásit takto uzavřené manželství za neplatné, pokud bylo počato dítě, které se narodilo živé. Jedná se o „*zvláštní způsob zhojení vadného manželství v případě, že je uzavírala osoba s omezenou svéprávností bez povolení soudu.*“⁸⁵

Souhlasné prohlášení, kterým se určuje otcovství, je zde nově omezeno tak, že osoba, která není plně svéprávná, musí toto prohlášení učinit pouze před soudem. U matky s duševní poruchou, pro kterou nemůže posoudit význam svého jednání, se zachovala stávající právní úprava. Tedy, že v takovém případě jejího souhlasu není třeba.

⁸³ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství: komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 558 s. s. 527.

⁸⁴ Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku* [online]. Konsolidovaná verze. [cit. 2013-02-20]s. 164. Dostupné na WWW: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny-mce-storage/files/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>>.

⁸⁵ Tamtéž s. 166.

3. 2. Pracovní právo

Dle mého názoru nelze vynechat pojednání o pracovním právu v této části mé práce, neboť spousta mentálně handicapovaných osob by ráda pracovala, ale bohužel se často setkávají s odmítnutím. S odmítnutím, které často přichází jak od zaměstnavatelů, tak od samotných rodičů. Musím však podotknout, že zde se názory rodičů na práci jejich potomka rozdělují přesně na dvě poloviny. Jedna polovina se staví proti tomu, aby jejich dítě navštěvovalo zaměstnání, ta druhá by si to pro své dítě přála. Obě skupiny se však dokážou shodnout v názoru na druh povolání, a to v oboru ručních prací, na práci v kuchyni či dokonce na stavbách. Bohužel je v naší společnosti tendence postižené separovat od okolního světa, na rozdíl od společností západních.

Práce však znamená pro handicapovaného jedince daleko více než pro zdravého. *„Práce přináší člověku s mentálním postižením vedle samotného výdělků podstatné obohacení života: potvrzení dospělé identity, prožitek vlastního přínosu pro společnost, smysluplně strukturovaný čas s řadou nabídek pro rozvoj vlastních dovedností, příležitost ke kontaktům s vrstevníky a rozšíření sociální sítě.“*⁸⁶

3. 2. 1. Listina základních práv a svobod a práce zdravotně postižených

V čl. 3 Listiny je zakotven zákaz diskriminace na základě pohlaví, rasy, jazyka, politického či jiného smýšlení atd., který souvisí také s čl. 1 Listiny, tedy principem rovnosti v důstojnosti a právech. Nejedná se ale o výčet taxativní, proto jej lze rozšířit i na zdravotně postižené. Těmto osobám nesmí být na újmu při uplatňování svých práv odlišné zacházení na základě jejich postižení. To znamená i v přístupu k zaměstnání. *„Aby byla dodržena zásada rovného zacházení ve vztahu ke zdravotně postiženým, nestačí pouze zdržet se určitého jednání, ale v některých případech je nutné učinit opatření k tomu, aby měli přístup k zaměstnání“*⁸⁷.

Stěžejním článkem pro osoby se zdravotním postižením je článek 29 Listiny. Tento článek klade na zaměstnávání handicapovaných několik

⁸⁶ VANČURA, Jan. I já chci pracovat: O zaměstnávání osob s mentálním postižením. *Psychologie dnes*, 2010, roč. 16., č. 1. s. 60-61.

⁸⁷ KOMENDOVÁ, Jana. Pracovní podmínky osob se zdravotním postižením. 1. vydání. Ostrava: KEY Publishing, 2009. 158 s. s. 113.

základních požadavků, a to zvýšenou ochranu zdraví při práci, zvláštní pracovní podmínky, zvláštní ochranu v pracovních vztazích a pomoc při přípravě povolání. „Právní úprava se zaměřuje především na vytváření předpokladů pro uplatnění osob zdravotně postižených na trhu práce.“⁸⁸ Zákonnou úpravu tohoto článku nacházíme v zákoníku práce i v zákoně o zaměstnanosti. Nutno říci, že zákonná úprava nenaplnuje zcela mé představy o úpravě tohoto tématu. V zákoně o zaměstnanosti jsou popsány určité pracovní podmínky, jako jsou například pracovní rehabilitace či zřizování chráněných pracovních míst. Očekávala bych od zákonů pracovního práva alespoň takové minimum jakou je zvláštní úprava pracovní doby, protože zdravotně postižení nejsou schopni vykonávat práci v takovém časovém rozsahu jako lidé „zdraví“, nebo určení, u kterých prací nelze jejich výkon spravedlivě požadovat po osobách s postižením. Tedy zákaz konání některých prací zdravotně postiženými.

3. 2. 2. Zákoník práce

Zákoník práce konkretizuje ustanovení čl. 29 Listiny, a to zejména ve vztahu k ženám, osobám zdravotně postiženým a mladistvým, protože jejich oslabené postavení vyžaduje zvláštních opatření. Bohužel se zákoník zaměřuje spíše na pracovní podmínky žen a mladistvých, i když by si osoby se zdravotním postižením zasloužily poměrně více pozornosti v tomto zákoně.

Ustanovením § 237 ZP, které se týká osob s duševním postižením, je pouze odkazováno na zvláštní právní předpisy: „Povinnosti zaměstnavatelů k zaměstnávání fyzických osob se zdravotním postižením a k vytváření potřebných pracovních podmínek pro ně stanoví zvláštní právní předpisy.“ Tímto zvláštním právním předpisem se rozumí zákon o zaměstnanosti. „Právním základem pro ustanovení § 237 ZP je ustanovení čl. 29 odst. 1 Listiny základních práv a svobod“⁸⁹.

⁸⁸ KLÍMA, Karel a kolektiv. Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 1441 s. s. 1225.

⁸⁹ VYSOKAJOVÁ, Margerita a kolektiv. Zákoník práce: komentář. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 768 s. s. 425.

3. 2. 3. Zákon o zaměstnanosti

Nejvíce je článek 29 Listiny odrážen v rámci zákona o zaměstnanosti. Ve své třetí části se zákon zabývá zaměstnáváním osob se zdravotním postižením. Hned v § 67 v odstavci druhém ZZam jsou tyto osoby uvedeny. Jedná se o osoby, za prvé, ve třetím stupni invalidity, a za druhé, v prvním nebo druhém stupni invalidity. Z tohoto zákona vyplývá právo těchto osob na pracovní rehabilitaci, což znamená činnost zaměřenou na získání a udržení si vhodného zaměstnání. Tuto činnost zabezpečuje a hradí Úřad práce, konkrétně jeho krajské pobočky. *„Pracovní rehabilitace zahrnuje zejména poradenskou činnost zaměřenou na volbu povolání, volbu zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti, přípravu pro zaměstnání, změnu povolání a vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.“*⁹⁰

Česká republika poskytuje zdravotně postiženým v oblasti pracovního práva určitá opatření, která jim mají zlepšit jejich postavení na trhu práce. Jedná se kupříkladu o vzdělávání v různých speciálně zaměřených rekvalifikačních kurzech. Je zde umožněno vytváření chráněných pracovních míst u zaměstnavatele, a to na základě dohody zaměstnavatele s Úřadem práce, která se uzavírá na 3 léta. Za zřízení takového pracovního místa náleží zaměstnavateli příspěvek. Jeho výše činí maximálně osminásobek a pro osobu s těžším zdravotním postižením maximálně dvanásobek průměrné mzdy za 1. až 3. čtvrtletí. Zaměstnavatel se zavazuje, že bude dané pracovní místo držet po dobu 3 let a bude jej obsazovat pouze osobami se zdravotním postižením. *„Dalším hmotným stimulem pro zaměstnavatele je příspěvek na podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Tento se poskytuje zaměstnavateli, který zaměstnává více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců.“*⁹¹ Zaměstnavatelé jsou povinni spolupracovat s Úřadem práce a také s poskytovateli pracovnělékařských služeb.

Zákon o zaměstnanosti stanovuje také určitý limit pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Pokud je u zaměstnavatele počet zaměstnanců vyšší než 25, pak je tento povinen zaměstnávat osoby se zdravotním postižením,

⁹⁰ HŮRKA, Petr a kolektiv. Pracovní právo. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 559 s. s. 524.

⁹¹ BĚLINA, Miroslav a kolektiv. Pracovní právo. 5. doplněné a podstatně přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 599 s. s. 542.

a to v podílu 4 % z celkového počtu zaměstnanců. Tuto povinnost mohou plnit také odebráním zboží od zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají více než 50 % zdravotně postižených nebo také odvody do státního rozpočtu. Daný odvod je ve výši 2,5 násobku průměrné měsíční mzdy za každého zaměstnance, kterého by musel zaměstnat, a to za 1. až 3. čtvrtletí kalendářního roku, kdy mu tato povinnost vznikla.

3. 3. Trestní právo

Člověk je nositelem tří způsobilostí. A to způsobilosti k právům a povinnostem, způsobilosti k právním úkonům a deliktní způsobilosti. Zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům podle občanského práva ještě neznamená nezpůsobilost, dané osoby, nést následky svých protiprávních činů v rámci práva trestního. V trestním právu se tedy deliktní způsobilost posuzuje samostatně, bez ohledu na jakékoliv předchozí rozhodnutí soudu ve věci způsobilosti k právním úkonům. To znamená, že osoba stížená duševní poruchou, která je zbavena či omezena v možnosti vlastním jednáním vstupovat či vystupovat z právních vztahů, se může stát pachatelem trestného činu se všemi následky s tím souvisejícími.

3. 3. 1. Trestní zákoník

Trestní zákoník poskytuje legální definici pojmu duševní porucha. Rozumí se jí „*mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.*“⁹² Pod pojem duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci můžeme zařadit epilepsii, mozkový tumor, schizofrenii, maniodepresivní poruchy, genetické nemoci jako Downův syndrom. Strach, hněv či ztráta pocitové empatie může způsobit hlubokou poruchu vědomí. Mentální retardace znamená sníženou inteligenci. Ta se rozlišuje na „*lehkou (IQ 50-69), střední (35-49), těžkou (IQ 20-34) a hlubokou (IQ pod 20)*“⁹³. Mezi těžké asociální poruchy osobnosti řadíme kupříkladu neschopnost vnímat pocity

⁹² Ustanovení § 123 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

⁹³ *Wikipedie. Otevřená encyklopedie* [online]. Inteligenční kvocient. Poslední revize 30. 1. 2013 [citováno 2013-02-20]. Dostupné na WWW: <
http://cs.wikipedia.org/wiki/Intelligen%C4%8Dn%C3%AD_kvocient>.

druhých, nedostatek empatie, neschopnost pocitů viny, nezodpovědnost a nerespektování norem a závazků atd. A v neposlední řadě jako jinou těžkou duševní nebo sexuální odchylku můžeme označit různé sexuální deviace.⁹⁴

Duševní onemocnění hraje svou roli i při ukládání ochranných opatření. Například je možné uložit ochranné léčení nebo zabezpečovací detenci také osobě, která spáchala trestný čin v duševní poruše a její pobyt na svobodě je nebezpečný. A proto je „*nutno při hodnocení této podmínky přihlížet k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele*“⁹⁵.

3.3.1.1. Duševní porucha a nepřičetnost

Proto, aby byl pachatel trestně odpovědný, je třeba splnit určité podmínky. Jedná se o dosažený věk a přičetnost. Druhá podmínka je upravena v paragrafech 26 a 27 TZ, které pojednávají o nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Paragraf 26 TZ: „*Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.*“ Mluvíme tady o dvou složkách přičetnosti, a to složce rozumové a volní. Rozumovou složkou je schopnost rozpoznat protiprávnost činu. Složkou volní pak schopnost ovládat své jednání. Z uvedeného vyplývá, že pro posouzení pachatele jako nepřičetného postačí, když v době spáchání trestného činu chybí jedna z těchto složek. „*Přičetnost, resp. nepřičetnost, nelze zaměňovat se způsobilostí (resp. nezpůsobilostí) k právním úkonům z hlediska občanského práva. I ten, kdo byl (rozhodnutím soudu) zbaven způsobilosti k právním úkonům, může být z hlediska přičetnosti pachatelem trestného činu, tzn. že v konkrétním případě je schopen rozpoznat s ohledem na své duševní schopnosti, že čin, kterého se dopouští, je protiprávní, a své jednání podle toho ovládat.*“⁹⁶ V paragrafu 27 TZ je pak pojednáváno o přičetnosti zmenšené. K závěru o tom, že osoba byla v době spáchání trestného

⁹⁴ ŠÁMAL, Pavel a kolektiv. Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1303 s. s. 1183-1187.

⁹⁵ NOVOTNÝ, Oto a kolektiv. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 584 s. s. 500.

⁹⁶ CHMELÍK, Jan a kolektiv. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2009. 292 s. s. 104.

činu zmenšeně přičetná, postačí prokázat „*podstatně sníženou*“⁹⁷ složku rozumovou nebo složku volní.

Určení, že pachatel byl v době spáchání činu nepřičetný nebo zmenšeně přičetný ještě neznamena, že je také tento pachatel trestně neodpovědný. Pokud si tento stav přivodil sám, ať už s úmyslem trestný čin spáchat nebo nikoliv.

3. 3. 2. Trestní řád

Na ochranu osob s duševní poruchou je nutno dbát i v trestním řízení. Tento úkol leží na bedrech orgánů činných v trestním řízení, které musí těmto osobám zajistit řádné poučení o jejich právech a samozřejmě také řádnou obhajobu, což je projevem základní zásady trestního řízení upravené v § 2 odst. 13 TŘ: „*Ten, proti němuž se trestní řízení vede, musí být v každém období řízení poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce; všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny umožnit mu uplatnění jeho práv.*“

Konkrétně pro duševně postiženého stanovuje trestní řád povinnost nutné obhajoby, a to dle § 36 odst. 1 TŘ, jestliže již byla jeho způsobilost k právním úkonům soudem zbavena či omezena. Odstavec druhý § 36 TŘ umožňuje státnímu zástupci a soudu, dle jejich uvážení, stanovit povinnost nutné obhajoby „*zejména proto, že vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného mají pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit*“.

Některá trestní stíhání mohou být zahájena pouze se souhlasem poškozeného. Jedná se například o trestný čin ublížení na zdraví, neposkytnutí pomoci, lichvy či poškození cizí věci. Tohoto souhlasu však není třeba, jestliže toho poškozený není schopen pro duševní chorobu, anebo již byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo mu byla způsobilost omezena.

3. 3. 2. 1. Vyšetření duševního stavu

V hlavě páté, která pojednává o dokazování v trestním řízení, nacházíme i ustanovení o vyšetření duševního stavu jak obviněného, tak svědka. Pokud se budeme zabývat obviněným, tak jemu se věnují paragrafy 116 a 117 TŘ.

⁹⁷ Ustanovení § 27 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Toto vyšetření duševního stavu obviněného provádí znalec z oboru psychiatrie a může jej činit buď ambulantně, nebo v ústavu. U mladistvých se vyžadují znalci dva. Doba pozorování nesmí přesáhnout dva měsíce, u mladistvých měsíc jeden. Tuto dobu však může soud prodloužit, ne však déle než o jeden měsíc.⁹⁸ Nesmí se však jednat o znalecký posudek, který byl pořízen v jiné trestní věci. Posudek se musí vždy vztahovat ke konkrétnímu trestnému činu.⁹⁹

Vyšetřením duševního stavu svědka se zabývá § 118 TŘ, který říká: *„Jestliže jsou závažné pochybnosti, zda není u svědka, jehož výpověď je pro rozhodnutí zvláště důležitá, podstatně snížena schopnost správně vnímat nebo vypovídat, je možno vyšetřit znalecky i duševní stav svědka.“* V následující větě se uvádí, že je nepřípustné vyšetřovat svědka v ústavu.

Vyšetření duševního stavu obviněného souvisí s § 173 TŘ, kde je jako jeden z důvodů, pro něž může státní zástupce přerušit trestní stíhání, uvedena duševní porucha. *„Zde musí být splněny tyto podmínky: - duševní choroba, která nastala u obviněného až po spáchání činu, - pro niž není obviněný schopen chápat smysl trestního stíhání“*¹⁰⁰.

⁹⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar; FENYK, Jaroslav; GŘIVNA, Tomáš a kolektiv. Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha: ASPI, 2008. 824 s. s. 345-346.

⁹⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. I Tz 15/81, ze dne 22. 4. 1981.

¹⁰⁰ ŠÁMAL, Pavel a kolektiv. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 1525 s. s. 1392.

4. Osoby s duševní poruchou v rámci jiných právních řádů

V této kapitole je věnována pozornost jiným právním řádům, neboť jednotlivé právní řády řeší problematiku osob stížených duševní poruchou různě. Jedním z důvodů je také historický a právní vývoj, který je pro každý stát odlišný, buď zcela, nebo jen z části. Proto jsem pro tuto kapitolu vybrala země, které dokládají obě situace. Tedy Slovenskou republiku, se kterou máme společnou minulost, a je zajímavé porovnat, jaký vývoj v soukromém právu měly naše státy za těch dvacet let po rozdělení. A pro dokreslení druhé situace, tedy žádné společné historie, jsou uvedeny Spojené státy americké, které nejrychleji zareagovaly na problematiku osob se zdravotním postižením, a Velkou Británií. Obě tyto země představují zcela odlišný právní systém, který klade větší důraz na soudní precedenty, než na legislativu.

4. 1. Slovenská republika

Slovenská republika od svého vzniku procházela podobným vývojem jako Česká republika, alespoň co se soukromého práva týče. I nadále máme stejnou právní úpravu, tedy občanský zákoník z roku 1964. I přes to, že tato úprava prošla desítkami novelizací, a to jak na straně české, tak slovenské, zůstávají stěžejní instituty týkající se osob s duševní poruchou stále stejné. Nezbývá tedy než podotknout, že naše právní úprava se v roce 2014 posune o kus dál ve svém vývoji, jelikož vstoupí v platnost nový občanský zákoník, který má vyřešit nedostatky v našem právu.

4. 2. Spojené státy americké

Spojené státy mezi prvníma zareagovaly na postupné změny v chápání osob s duševní poruchou a vydaly Americans with Disabilities Act. A to v době, ve které se teprve začínalo upouštět od pojetí těchto osob jako pouhých předmětů právních vztahů, sociální péče a charity, ale nově se na ně nahlíží jako na subjekty právních vztahů.¹⁰¹

¹⁰¹ FORSYTHE, David P. editor in chief. Encyclopedia of Human Rights. Volume 2. Democracy Promotion – John Humphrey. New York: Oxford University Press, 2009. 506 s. s. 23.

Kromě tohoto zákona vydaly Spojené státy mnoho dalších zákonů, které upravují postavení těchto osob. Jedná se například o Voting Accessibility for the Elderly and Handicapped Act of 1984, který se zabývá možností starších osob a osob handicapovaných volit. Zavádí povinnost po celé zemi zařídit přístupnost hlasovacích míst i osobám se zdravotně postiženým. Pokud to není možné, musí příslušné orgány přijít s alternativním řešením. Za další může být uveden Individual with Disabilities Education Act of 1975, který se zabývá vzděláváním postižených osob. Každá veřejná škola musí všem těmto osobám zajistit individuální studijní program, který bude vyhovovat jejich fyzickým a mentálním možnostem. V rámci něj musí proškolení pracovníci škol také úzce spolupracovat s rodiči handicapovaných dětí.

4. 2. 1. Americans with Disabilities Act z roku 1990

ADA definuje osobu nezpůsobilou jako osobu s fyzickým nebo mentálním postižením, které ji omezuje v základních lidských činnostech. A proto zakazuje jakoukoliv diskriminaci na základě postižení. Ve svých částech věnovaných, zaměstnanosti, veřejnému postavení a cestování, veřejné výpomoci a telekomunikaci tuto problematiku dále rozvíjí.¹⁰²

V části věnované zaměstnanosti je přísně zakázána jakákoliv diskriminace v přijímání k práci, kde již v přijímacích pohovorech jsou otázky ohledně nezpůsobilosti zakázány, v jejím zaučování, platebních podmínkách, zaměstnaneckých výhodách a dalších na základě nezpůsobilosti. Je zde stanovena i povinnost zaměstnavatelů, kteří mají patnáct a více zaměstnanců, poskytnout těmto osobám pracovní příležitost.¹⁰³

Osoby s postižením mají zajištěný rovný přístup k veřejným institucím, a ty jim musí zajistit rovný přístup ke všem svým sociálním programům či službám. Dále je pro tyto instituce stanovena povinnost přizpůsobit své budovy zdravotně postiženým, zejména se jedná o bezbariérové přístupy. Stejně tomu je i v případě veřejné dopravy, která musí své prostředky přizpůsobit i handicapovaným osobám. V žádném případě za tyto služby nesmějí po těchto

¹⁰² Americans with Disabilities Act of 1990 – 42 U. S. Code Chapter 126. Dostupné na WWW: <<http://finduslaw.com/americans-disabilities-act-1990-ada-42-us-code-chapter-126>>.

¹⁰³ U. S. Department of Justice. A Guide to Disability Rights Law. July 2009. Dostupné na WWW: <<http://www.ada.gov/cguide.htm>>.

osobách žádat příplatky navíc k běžné ceně. Pokud jsou však osoby nezpůsobilé, ať už z fyzických či mentálních důvodů, jezdit ve veřejné hromadné dopravě, je k tomu zřízena služba „paratranzit“, která je dopraví na místo určení a opět zpět.¹⁰⁴

Majitelům restaurací, barů, kin, soukromých škol, obchodů, hotelů a dalším se zakazuje segregovat osoby s postižením od osob „normálních“. I zde je dána povinnost přizpůsobit své stavby, tedy zejména odstraněním překážek. Dále pak se zakazuje provozovatelům telekomunikačních zařízení, aby od těchto osob vybíraly extra poplatky za využívání jejich služeb nad rámec běžného využívání. Zejména se jedná o osoby se sluchovým či zrakovým postižením, které ke své komunikaci používají zvláštních zařízení.¹⁰⁵

4. 3. Velká Británie

Velká Británie přijala v roce 2005 zákon zabývající osobami s duševní poruchou, Mental Capacity Act. Který zavedl několik ochranných opatření pro osoby nezpůsobilé činit rozhodnutí. A mimo to také zavedl nový Úřad veřejného opatrovníka.¹⁰⁶

4. 3. 1. Mental Capacity Act

MCA stojí na několika principech, které jsou stanoveny hned v článku prvním. Nejprve je zde presumována způsobilost, neboť je stanoveno, že každý je způsobilý k rozhodování, pokud není prokázán opak. V dalším odstavci je pak stanoveno, že osobě musí být nejprve poskytnuta veškerá možná pomoc k tomu, aby mohl právně jednat, a pokud tato nepomůže, tak teprve tehdy je uznán za neschopného tato jednání činit. V odstavci čtvrtém je stanovena, že nemoudrá rozhodnutí ještě nečiní osobu právně nezpůsobilou.

Dle mého nejdůležitějším principem je ohled na nejlepší zájmy osoby nezpůsobilé. Tedy, že všechna rozhodnutí učiněná za tyto osoby, nebo pro ně,

¹⁰⁴ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online]. Datum poslední revize 9. 3. 2013 [cit. 2013-03-21]. Americans with Disabilities Act of 1990. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Americans_with_Disabilities_Act_of_1990>.

¹⁰⁵ U. S. Department of Justice. *A Guide to Disability Rights Law* [online] July 2009 [cit. 2013-03-21]. Dostupné na WWW: <<http://www.ada.gov/cguide.htm>>.

¹⁰⁶ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 154-156.

musí být vykonána tak, aby sloužily nejlepším zájmům těchto osob. Před vykonáním těchto rozhodnutí, musí být také zohledněna možnost použití méně omezujících řešení.

Za osobu nezpůsobilou se podle MCA považuje osoba, která z důvodu poruchy mysli nebo mozkové poruchy není schopna právně jednat. V článku 3 MCA je pak stanoveno, že tyto osoby nerozumí relevantním informacím, které potřebují ke svému rozhodování, dále si tuto informaci nejsou schopny zapamatovat. Tato osoba také není schopna projevit svá rozhodnutí, a to za použití jakéhokoliv způsobu dorozumívání.

Jedním z nově zavedených ochranných opatření je institut trvalých plných mocí (Lasting Powers of Attorney). Kde je umožněno osobě, aby si zvolila zástupce pro případ své právní nezpůsobilosti. Dalším způsobem ochrany osob s duševní poruchou je rozhodnutí učiněná soudem za tuto osobu, nebo může této osobě, pro tato rozhodnutí, ustanovit zástupce sám. Tento zástupce, ať už ustanovený samotnou osobou nebo soudem, je pak oprávněn osobu zastupovat ve věcech sociální péče či dokonce v záležitostech majetkových. Osoba zástupce musí být starší osmnácti let a musí sledovat nejlepší zájmy zastoupeného. Ustanovený zástupce však nesmí za osobu rozhodovat ve věcech, o kterých ví, že by je fyzická osoba mohla učinit sama. Nesmí této osobě zakazovat kontakt s určitými lidmi a také nesmí odmítnout souhlas s léčbou za situace, kdy je ohrožen život osoby zastoupené.

Článek 27 MCA určuje případy, kdy se podle tohoto zákona za osobu rozhodovat nesmí, a to pokud se jedná o udělení souhlasu k manželství nebo registrovanému partnerství, nebo také například pokud se jedná o souhlas s adoptí jejího dítěte.

Novým institutem, který zavádí tento zákon, jsou také služby nezávislého advokáta mentálně nezpůsobilého (Independent Mental Capacity Advocate Service). Ten je jmenován „*pro podporu nezpůsobilého člověka, který nemá nikoho, kdo by mohl za něho vystupovat, apř. rodinu nebo přátelé*“¹⁰⁷. Tento pomáhá například v rozhodování o věcech zdravotnické péče a současně

¹⁰⁷ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 155.

dbá zastáncových přání při komunikaci s osobou, která za handicapovaného rozhoduje.¹⁰⁸

MCA zřídil nový úřad, a to Úřad veřejného opatrovníka (The Public Guardian). Veřejný opatrovník je jmenován lordem kancléřem. Jeho povinnostmi jsou vytvoření a udržování registru trvalých plných mocí a registru soudem jmenovaných zástupců. Dále je jeho povinností kontrolovat činnost těchto zástupců a řešit stížnosti, které jsou na zástupce podány.

¹⁰⁸ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 155.

5. Mezinárodní pojetí duševní poruchy

Problematika osob s duševním postižením nezasahuje pouze vnitrostátní právní systémy, ale v určité míře zasahuje i do mezinárodního práva. Mezinárodní organizace toto téma neopomíjejí a snaží se, o co největší začlenění těchto osob do společnosti. Vytvářením společného kompromisu v otázkách zdravotního, tedy i mentálního, postižení dochází jak na půdě Organizace spojených národů, Evropské Unie a v neposlední řadě také na úrovni Rady Evropy.

5. 1. Rada Evropy

Pokud mluvíme o Radě Evropy, mluvíme o mezivládní organizaci, která vznikla roku 1949 se sídlem ve Štrasburku. V současnosti je počet jejich členů roven 47. Česká republika vstoupila do Rady Evropy 30. června 1993. V roce 1950 tato organizace přijala Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, která se stala stěžejním bodem její činnosti. Na základě EÚLP byl roku 1959 založen Evropský soud pro lidská práva, který dohlíží na její dodržování.¹⁰⁹

Rada Evropy však vytvořila i další dokumenty, které se týkají práv duševně nemocných jako Evropská úmluva o lidských právech a biomedicině (1999), která klade důraz na samostatné rozhodování lidí s postižením o lékařských zákrocích, které na nich budou vykonány. Dále se jedná o například o Doporučení R 99 (4) Výboru ministrů členským státům o zásadách právní ochrany dospělých nezpůsobilých osob (1999), nebo Doporučení Rec (2006) 5 Výboru ministrů členským státům a Akčním plánu Rady Evropy na podporu práv plného zapojení lidí s postižením do společnosti: zlepšování kvality života lidí s postižením v Evropě v letech 2006 až 2015.¹¹⁰

¹⁰⁹ *Wikipedie. Otevřená encyklopedie* [online]. Rada Evropy. Poslední revize 7. 3. 2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné na WWW: < http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_Evropy >.

Wikipedie. otevřená encyklopedie [online]. Evropský soud pro lidská práva. Poslední revize 9. 3. 2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné na WWW: <

http://cs.wikipedia.org/wiki/Evropsk%C3%BD_soud_pro_lidsk%C3%A1_pr%C3%A1va >.

¹¹⁰ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 43-47.

5. 1. 1. Evropská úmluva o lidských právech

„Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod neboli Evropská úmluva o lidských právech vstoupila v platnost v roce 1953.“¹¹¹
V Československu byla vyhlášena ve Sbírce mezinárodních smluv pod číslem 209/1992.

Stěžejním článkem je čl. 8 odst. 1 EÚLP, který v sobě mimo jiné zahrnuje právo každého na soukromý život. Jelikož je pojem soukromý život značně široký, zůstává otázkou, co si konkrétně ESLP pod tímto pojmem představuje. Lze pod ním chápat i zachování psychické integrity člověka. Obecně však platí, že stěžovatelé pod tento pojem zařazují téměř cokoliv a kvůli šíři pojmu s tím ve většině případu nemá ESLP problém.¹¹² Na základě článku 8 odst. 2 EÚLP je zásah do tohoto práva člověka státní orgánem povolen jen, pokud je v souladu se zákonem a nutné z důvodu národní a veřejné bezpečnosti, ochrany zdraví, morálky, nebo ochrany práv a svobod dalších jedinců.

Bude se tedy posuzovat, zda zásah do způsobilosti k právním úkonům, je v souladu s článkem 8 EÚLP. Legitimním zásahem nebude například zbavení způsobilosti k právním úkonům, jestliže je zde možnost využít mírnějšího alternativního opatření.¹¹³ ESLP se ve věci *Matter v. Slovensko* vyjádřil, že pokud dochází k zásahu do způsobilosti k právním úkonům, a to v souladu s článkem 8 EÚLP, pak pro zachování zákonnosti zásahu, musí být jeho důvodnost pravidelně zkoumána. Zkoumání je zvláště zdůrazněno tehdy, pokud o něj zažádá osoba podrobená zásahu do způsobilosti.¹¹⁴

Zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům je možno jen na základně soudního řízení. Proto je pro práva duševně nemocných také důležitý čl. 6 EÚLP, který je věnován právu na spravedlivý proces. Protože jen na základě spravedlivého procesu může státní orgán učinit zásah

¹¹¹ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 43.

¹¹² HUBÁLKOVÁ, Eva. Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva: text je sestaven a uspořádán podle stavu k 1. 4. 2003. Praha: Linde Praha, 2003. 743 s. s. 201-202.
srov.

BOBEK, Michal; KMEC, Jiří; KOSAŘ, David; KRATOCHVÍL, Jan. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 1687 s. s. 867-870.

¹¹³ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 43-44.

¹¹⁴ ZÁHUMENSKÝ, David. Práva duševně nemocných osob v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*, 2006, č. 5. s. 21-26. s. 25.

do způsobilosti k právním úkonům, který by byl v souladu s čl. 8 EÚLP. V čl. 6 EÚLP je tedy zakotveno právo na spravedlivé a veřejné řízení, které probíhá před nestranným soudem a zároveň je jeho délka projednávání přiměřená. Jelikož se v tomto případě jedná o obrovský zásah právní osobnosti člověka, měla by být délka projednávání, co nejkratší, obzvláště v případech, kdy se jedná o navrácení způsobilosti k právním úkonům, jako tomu bylo v případě *Matter v. Slovensko*.¹¹⁵

5. 2. Organizace spojených národů

Organizace spojených národů vznikla na základě ustavující Charty OSN, která vznikla roku 1945. Ve stejném roce byla Charta ratifikována všemi zakládajícími členy, a to konkrétně 24. října 1945. Charta je závazná pro všechny členské země a upravuje jejich základní práva a povinnosti. Mimo to také upravuje samotné fungování organizace. Charta OSN také vytýčila cíle, kterých by chtěla organizace dosáhnout. Největší důraz je kladen na světový mír, jelikož v tomto bodě selhala její předchůdkyně Společnost národů. Dalšími úkoly je spolupráce v mezinárodních otázkách či rozvíjení přátelských vztahů.¹¹⁶

Z dílny OSN pochází takové mezinárodní dokumenty jako Všeobecná deklarace lidských práv, nebo Mezinárodní pakt o hospodářských sociálních a kulturních právech. Oba se staly teoretickým východiskem pro další práci OSN zaměřenou na lidská práva, zejména pak na práva zdravotně postižených. Dalšími, tentokrát nezávaznými, akty zaměřenými na člověka s postižením jsou například Deklarace práv osob s mentální retardací, Deklarace práv osob s postižením nebo také Principy ochrany osob s duševní nemocí a zlepšování duševního zdraví.¹¹⁷

Za nejdůležitější dokument v oblasti práv lidí s postižením lze považovat poměrně mladou Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením, která byla vyhlášena pod číslem 10/2010 Sb. m. s.

¹¹⁵ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva, stížnost č. 31534/96 ze dne 5. 7. 1999 (*Matter v. Slovensko*).

¹¹⁶ *Informační centrum OSN v Praze. United Nations Information Centre Prague* [online]. O OSN. [cit. 2013-03-12]. Dostupné na WWW: < <http://www.osn.cz/system-osn/o-osn/> >.

¹¹⁷ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 47-52. srov. KOMENDOVIÁ, Jana. Pracovní podmínky osob se zdravotním postižením. 1. vydání. Ostrava: KEY Publishing, 2009. 158 s. s. 23-38.

5. 2. 1 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Pro Českou republiku vstoupila tato úmluva v platnost 28. října 2009. ÚPZP je uvedena Preambulí, ve které se jedna obrací na již vydané dokumenty OSN a dále v ní vyjadřuje naději, že „*přispěje významným způsobem k odstranění hlubokého sociálního znevýhodnění osob se zdravotním postižením*“¹¹⁸. Jsou zde obsaženy určité definice, které doposud chyběly a nebyly ujasněny. Jedná se například o definici zdravotně postižené osoby obsažené v článku 1 ÚPZP, nebo definice diskriminace na základě zdravotního postižení, kterou najdeme v čl. 2. Dle mého názoru důležitým článkem ÚPZP je článek 8 ÚPZP ‚Zvyšování povědomí‘, který stanovuje povinnost signatářských států: „*zvýšovat povědomí v celé společnosti, i na úrovni rodiny, o situaci osob se zdravotním postižením, a podporovat respektování práv a důstojnosti osob se zdravotním postižením*“.

Článek 12 ÚPZP pojednává o rovnosti osob se zdravotním postižením před zákonem. Státy musí tyto osoby vnímat jako subjekty práva stejně jako vnímá za subjekty práva osoby relativně zdravé. Dále musí státy dbát na to, aby osoby chráněné touto úmluvou mohly uplatňovat svá práva například vlastnit či spravovat svůj majetek. Tyto osoby nemají být bezdůvodně zbavovány těchto práv, ale má jim být poskytnuta dostatečná asistenční služba k tomu, aby mohly svá práva uplatnit. Zároveň však, při ustanovování asistenta, musí státy dbát, ať nedochází ke konfliktům či střetům zájmů, které by mohly vést k tomu, že osoby zdravotně postižené kupříkladu přijdou o svůj majetek. „*Ustanovení čl. 12 zmiňované Úmluvy reflektuje změnu paradigmatu v přístupu k uplatňování způsobilosti k právním úkonům osob s mentálním či psychosociálním postižením. Místo ‚náhradního rozhodování‘ je text ustanovení vystavěn na konceptu ‚podporovaného rozhodování‘*“¹¹⁹

Dále je v ÚPZP pojednáváno o různých aspektech života postižených osob, ze kterých můžeme například zmínit právo na vzdělání, právo na respektování obydlí a rodiny, svobodu projevu, přiměřená životní úroveň,

¹¹⁸ Preambule písmeno y) Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, vyhlášené pod č. 10/2010 Sb. m. s.

¹¹⁹ MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. s. 49.

právo účastnit se politického a veřejného života nebo také právo na práci a zaměstnání.

5. 3. Evropská Unie

Také Evropská Unie se snaží v rámci svého působení zajistit určitá práva pro osoby zdravotně postižené. Patrně nejdůležitějším dokumentem práva Evropské Unie je Listina základních práv Evropské Unie, která byla vypracována již v roce 2000 a téhož roku připojena ke Smlouvě z Nice. V té době ovšem ještě nebyla závazná pro členské státy. Závaznost získala až teprve díky Lisabonské smlouvě, která ji zařadila mezi primární právo EU.¹²⁰

Evropská Unie se také připojila k Úmluvě OSN o právech osob se zdravotním postižením.

5. 3. 1. Listina základních práv Evropské Unie

LZP EU se soustředí převážně na zákaz diskriminace, který je vyjádřen v čl. 21 LZP EU, kde se zakazuje „jakákoliv diskriminace“, a to jak na základě pohlaví, náboženského vyznání, tak právě na základě zdravotního postižení. Tím se samozřejmě dostává větší ochrany těmto osobám v rámci Evropské Unie.

Ve svém článku 26 LZP EU přiznává osobám se zdravotním postižením právo na nezávislost, sociální a profesní začlenění a samozřejmě účast na společenském životě. Zároveň těmto osobám přiznává právo účasti na daných opatřeních, která mají za cíl tyto aspekty jejich života zajistit.

5. 3. 2. Strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010-2020¹²¹

Nově byla v listopadu 2010 vypracována Evropská strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010-2020: Obnovený závazek pro bezbariérovou Evropu. Ta si klade za cíl, co nejvíce začlenit lidi se zdravotním postižením do běžného života a posílit tak jejich postavení. Strategie vymezuje několik oblastí, ve kterých by bylo třeba učinit opatření k začlenění těchto osob.

¹²⁰ Euroskop. *Euroskop.cz. Věcně o Evropě* [online]. Listina základních práv EU. [cit. 2013-03-12]. Dostupné na WWW: <<https://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/>>.

¹²¹ Evropská strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010-2020: Obnovený závazek pro bezbariérovou Evropu. Dostupná také na WWW: <<http://1url.cz/wieF>>.

První z oblastí je přístupnost, kterou chápeme jako přístupnost zboží služeb či pomůcek. Dále je to zapojení do společnosti, nebo rovnost osob se zdravotním postižením s ostatními osobami, tedy odstranění již výše zmíněné diskriminace na základě zdravotního postižení. Dalšími oblastmi jsou zaměstnání, vzdělávání a s tím spojená podpora celoživotního vzdělávání zdravotně postižených, oblast zajištění důstojných životních podmínek, nebo oblast zdraví.

K dosažení svého vytyčeného cíle je zde uvedeno několik metod, jako jsou informační kampaně, finanční podpora, tedy možnosti financování v oblasti týkající se osob s postižením, statistika, sběr dat a také monitorování.

Závěr

U osob s duševní poruchou je potřeba zvýšené právní ochrany. Tyto osoby totiž nejsou schopny chránit sebe ani své zájmy. Z výsledku dotazníku (Příloha I) a také z mé osobní zkušenosti vyplynulo, že rodiče, potažmo zákonní zástupci osob mentálně handicapovaných, nevědí o jiných ochranných prostředcích, než je omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům.

Stávající občanský zákoník nabízí těmto osobám mimo zásahu do způsobilosti také možnost shledat právní úkon neplatným, pokud je učiněn osobou v duševní poruše, dále možnost odstoupení od smlouvy. Nebo je také možnost ustanovit opatrovníka bez nutnosti zásahu do způsobilosti k právním úkonům. Soudy však této možnosti moc nevyužívají. Okresní soud v Chebu se v tomto ohledu řadí mezi ty pokrokovější, jelikož takovýto rozsudek vydal (Příloha II).

I přes to všechno bohužel není schopný občanský zákoník toliko chránit zájmy osob stížených duševní poruchou, ale dnes je již v platnosti nový kodex soukromého práva, který svou účinnost nabývá počátkem roku 2014. V nové úpravě je již upuštěno od reliktu minulosti, zbavování způsobilosti k právním úkonům. Zachováno však zůstává omezení způsobilosti. Navíc se zavádějí nové instituty, které jsou alternativním řešením k již zmíněnému omezování způsobilosti. Novými ochrannými opatřeními jsou předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti.

Tyto instituty vesměs reagují na všechny nedostatky, na které jsem při svém zkoumání tohoto tématu narazila. Zbavení způsobilosti není dle mého správným řešením pro fyzické osoby stížené duševní poruchou, proto vítám změnu, ke které došlo, a to k odstranění tohoto právního institutu. Přesto však v české legislativě chybí jednotná úprava, která by se osobám s mentálním či fyzickým postižením věnovala, a jasně by stanovila práva a povinnosti zdravotně nezpůsobilých.

Úprava, která by v sobě odrážela veškeré dosavadní poznatky, jak na úrovni právní, tak na úrovni lékařské. A samozřejmě by měla zahrnovat také úmluvu OSN zabývající se právy osob zdravotně postižených. Tak jak je tomu například ve Velké Británii, případně v jiných zemích západní

Evropy. Toto je také dle mého názoru příčina dnešní neorientovanosti ze strany zástupců handicapovaných osob. Ale zatím se budeme muset spokojit s pokrokem, který byl učiněn v rámci nového občanského zákoníku.

Seznam použité literatury

Knižní

- [1] BĚLINA, Miroslav a kolektiv. *Pracovní právo*. 5. doplněné a podstatně přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 599 s. ISBN 978-80-7400-405-6
- [2] BOBEK, Michal; KMEC, Jiří; KOSAŘ, David; KRATOCHVÍL, Jan. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 1687 s. ISBN 978-80-7400-365-3
- [3] BUREŠ, Jaroslav; DRÁPAL, Ljubomír a kolektiv. *Občanský soudní řád I. §1 až 200za. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1600 s. ISBN 978-80-7400-107-9
- [4] CÍSAŘOVÁ, Dagmar; FENYK, Jaroslav; GŘIVNA, Tomáš a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání. Praha: ASPI, 2008. 824 s. ISBN 978-80-7357-348-5
- [5] ČEŠKA, Zdeněk; PLANKOVÁ, Olga; RADVANOVÁ, Senta. *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1978. 124 s. ISBN 17-013-79
- [6] DAVID, Ludvík; IŠTVÁNEK, František; JAVŮRKOVÁ, Naděžda; KASÍKOVÁ, Martina; LAVICKÝ, Petr a kolektiv. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl (§1 až 200za)*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 1108 s. ISBN 978-80-7357-460-4
- [7] DOSTALÍK, Petr; HRDINA, Antonín Ignác. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 138 s. ISBN 978-80-7380-235-6

- [8] DVOŘÁK, Jan; KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. *Občanské právo hmotné 3.* 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007. 344 s. ISBN 978-80-7357-230-3
- [9] DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. *Občanské právo hmotné 1.* 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 460 s. ISBN 978-80-7357-468-0
- [10] DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. *Občanské právo hmotné 2.* 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 552 s. ISBN 978-80-7357-473-4
- [11] ELIÁŠ, Karel a kolektiv. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem.* 1. vydání. Ostrava: Nakladatelství Sagit, 2012. 1119 s. ISBN 978-80-7208-922-2
- [12] FIALA, Josef a kolektiv. *Meritum Občanské právo.* 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 1000 s. ISBN 978-80-7357-948-7
- [13] FIALA, Josef; KINDL, Milan a kolektiv. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl.* 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 904 s. ISBN 978-80-7357-395-9
- [14] FORSYTHE, David P. editor in chief. *Encyclopedia of Human Rights. Volume 2. Democracy Promotion – John Humphrey.* New York: Oxford University Press, 2009. 506 s. ISBN 978-0-19-533401-9
- [15] HOCHMAN, Josef; POKORNÝ, Milan. *Odpovědnost za škodu v právu občanském a pracovním. Praktická příručka.* 3. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 10. 2008. Praha: Linde Praha, 2008. 319 s. ISBN 978-80-7201-722-5

- [16] HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Doplněk Brno, 2006. 400 s. ISBN 80-210-3974-4 (Masarykova univerzita v Brně); 80-7239-192-5 (Doplněk Brno)
- [17] HRUŠÁKOVÁ, Milana a kolektiv. *Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství: Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 558 s. ISBN 978-80-7400-061-4
- [18] HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva: text je sestaven a uspořádán podle stavu k 1. 4. 2003*. Praha: Linde Praha, 2003. 743 s. ISBN 80-7201-417-X
- [19] HULMÁK, Milan; SPÁČIL, Jiří; ŠKÁROVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří a kolektiv. *Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. ISBN 978-80-7400-108-6
- [20] HŮRKA, Petr a kolektiv. *Pracovní právo*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 559 s. ISBN 978-80-7380-316-2
- [21] CHMELÍK, Jan. *Rukověť trestního práva: učební pomůcka ke studiu trestního práva*. 3. vydání. Praha: Linde Praha, 2012. 288 s. ISBN 978-80-7201-884-0
- [22] CHMELÍK, Jan a kolektiv. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2009. 292 s. ISBN 978-80-7201-785-0
- [23] CHMELÍK, Jan a kolektiv. *Trestní právo hmotné. Zvláštní část*. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2009. 367 s. ISBN 978-80-7201-820-8
- [24] KADLECOVÁ, Marta; SCHELLE, Karel; VESELÁ, Renata; VLČEK, Eduard. *Dějiny českého soukromého práva*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 279 s. ISBN 978-80-7380-041-3

- [25] KINCL, Jaromír; SKŘEJPEK, Michal; URFUS, Valentin. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1
- [26] KLÍMA, Karel a kolektiv. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3
- [27] KNOLL, Vilém; SCHELLE, Karel; VOJÁČEK, Ladislav. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 684 s. ISBN 978-80-7380-127-4
- [28] KOMENDOVÁ, Jana. *Pracovní podmínky osob se zdravotním postižením*. 1. vydání. Ostrava: KEY Publishing, 2009. 158 s. ISBN 978-80-7418-022-4
- [29] MALÝ, Karel a kolektiv. *Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde Praha, 2003. 673 s. ISBN 80-7201-433-1
- [30] MAREČKOVÁ, Jana; MATIAŠKO, Maroš. *Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých*. 1. vydání. Praha: Linde Praha, 2010. 223 s. ISBN 978-80-7201-801-7
- [31] NOVOTNÝ, Oto a kolektiv. *Trestní právo hmotné. Zvláštní část*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 600 s. ISBN 978-80-7357-509-0
- [32] NOVOTNÝ, Oto; ŠÁMAL, Pavel; VANDUCHOVÁ, Marie a kolektiv. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 584 s. ISBN 978-80-7357-509-0

- [33] SCHELLE, Karel; SCHELLEOVÁ, Ilona. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Doplněk Brno, 1993. 602 s. ISBN 80-210-1077-0 (Masarykova univerzita v Brně); 80-85765-42-X (Doplněk Brno)
- [34] SCHELLEOVÁ, Ilona a kolektiv. *Civilní proces*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemina, 2006. 1202 s. ISBN 80-86861-09-0
- [35] ŠÁMAL, Pavel a kolektiv. *Trestní řád. Komentář. I. díl*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 1525 s. ISBN 978-80-7400-043-0
- [36] ŠÁMAL, Pavel a kolektiv. *Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1303 s. ISBN 978-80-7400-109-3
- [37] ŠÁMAL, Pavel a kolektiv. *Trestní zákoník II. §140 až 421. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 2011 s. ISBN 978-80-7400-178-9
- [38] VYSOKAJOVÁ, Margerita a kolektiv. *Zákoník práce: Komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 768 s. ISBN 978-80-7357-723-0
- [39] WINTEROVÁ, Alena a kolektiv. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2011. 711 s. ISBN 978-80-7201-842-0

Časopisecká

- [1] KNAPPOVÁ, Marta. Právní subjektivita a způsobilost k úkonům v československém občanském právu. *Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961. 115 s. Roč. 71, č. 11. ISSN 0069-2298
- [2] VANČURA, Jan. I já chci pracovat: O zaměstnanosti osob s mentálním postižením. *Psychologie dnes*. 2010, roč. 16, č. 1. s. 60-61. ISSN 1212-9607

- [3] ZÁHUMENSKÝ, David. Práva duševně nemocných osob v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*. 2006, č. 5. s. 21-26. ISSN 1214-7966

Internetové zdroje

- [1] Euroskop. *Euroskop.cz. Věcně o Evropě* [online]. Listina základních práv EU. [cit. 2013-03-12]. Dostupné na WWW: <<https://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/>>
- [2] Evropská strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010-2020: Obnovený závazek pro bezbariérovou Evropu. Dostupná také na WWW: <<http://1url.cz/wieF>>.
- [3] *Informační centrum OSN v Praze. United Nations Information Centre Prague* [online]. O OSN. [cit. 2013-03-12]. Dostupné na WWW: <<http://www.osn.cz/system-osn/o-osn/>>.
- [4] Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku* [online]. Konsolidovaná verze. [cit. 2013-02-20]. 598 s. Dostupné na WWW: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>>
- [5] Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Nový občanský zákoník: účinný od 1.1.2014* [online]. Legislativní proces. [cit. 2013-02-20]. Dostupné na WWW: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/legislativni-proces.html>>
- [6] *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online]. Datum poslední revize: 9. 3. 2013 [cit. 2013-03-21]. Americans with Disabilities Act of 1990. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Americans_with_Disabilities_Act_of_1990>

- [7] *Wikipedie. Otevřená encyklopedie* [online]. 30.1.2013 [cit. 2013-02-20]. Inteligenční kvocient. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Inteligenční_kvocient>
- [8] U. S. Department of Justice. *A Guide to Disability Rights Law*[online]. July 2009 [cit. 2013-03-21]. Dostupné na WWW: <<http://www.ada.gov/cguide.htm>>

Judikatura

- [1] Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 412/04, ze dne 7. 12. 2005. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/Yi3S>>
- [2] Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 194/11, ze dne 22. 11. 2012. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/Gi30>>
- [3] Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 2 Cz 8/71, ze dne 24. 2. 1971. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/ei3X>>
- [4] Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. Cpj 179/75, ze dne 31. 5. 1976. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/Ri37>>
- [5] Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. Cpj 160/76, ze dne 18. 11. 1977. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/Ri3O>>
- [6] Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Tz 15/81, ze dne 22. 4. 1981. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/4iVL>>
- [7] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 1333/2001, ze dne 20. 2. 2003. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/1i35>>
- [8] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 2014/2001, ze dne 13. 3. 2003. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/2i3b>>

- [9] Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 1422/2002, ze dne 30. 10. 2003. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/CiVt>>
- [10] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 3398/2007, ze dne 27. 9. 2007. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/li3P>>
- [11] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 2503/2008, ze dne 27. 5. 2010. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/Li3c>>
- [12] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 579/2010, ze dne 26. 9. 2011. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/8i3Y>>
- [13] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 1560/2011, ze dne 15. 2. 2012. Dostupné na WWW: <<http://1url.cz/Xi36>>
- [14] Rozsudek Okresního soudu v Chebu sp. zn. 19P 36/2000, ze dne 1. 9. 2010. Dostupné na WWW: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/015/001850.pdf>>
- [15] Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva, stížnost č. 31534/96, ze dne 5. 7. 1999 (*Matter v. Slovensko*). Dostupné také na WWW: <<http://1url.cz/xi3x>>

Legislativa

- [1] císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud., Všeobecný zákoník občanský pro veškeré německé země dědičné
- [2] zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník
- [3] zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) v platném znění

- [4] zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině v platném znění
- [5] zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád v platném znění
- [6] zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník v platném znění
- [7] zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti v platném znění
- [8] zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících předpisů v platném znění
- [9] zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce v platném znění
- [10] zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník v platném znění
- [11] zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník v platném znění
- [12] Listina základních práv a svobod, vyhlášena usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.
- [13] Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášena jako č. 209/1992 Sb. m. s.
- [14] Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, vyhlášena jako č. 10/2010 Sb. m. s.
- [15] Listina základních práv Evropské Unie 2012/C 326/02 Dostupná na WWW: <<http://1url.cz/liVM>>
- [16] Americans with Disabilities Act of 1990, 42 U. S. Code Chapter 126. Dostupný na WWW: <<http://finduslaw.com/americans-disabilities-act-1990-ada-42-us-code-chapter-126>>

[17] Mental Capacity Act 2005, 2005 Chapter 9. Dostupný na WWW:
< <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/9>>

Resumé

This diploma thesis is focused on very current topic in today's society which concern people with mental disorder. The number of people with mental disorder is still increasing and this is the reason why they deserve more attention from both a social and law perspective. It is important to adapt the legal status of these people, especially since they more often become the victims of fraud.

The work is divided into five chapters. The first is focused on the historical development of perception of mental disorder and law dated from the ancient Rome through medieval culture of Maria Theresa and Joseph II. up to the general Civil Code and its related codes of 20th and 21st century.

The main aim of the thesis is focused on civil law which describes the protective legal institutions available to mentally and physically handicapped people. Each method of legal protection is compared with the forthcoming civil treatment. Thesis as well tries to describe new options provided to mental disorder people by the new Civil Code. Work is also focused on the position of those people in other departments of the law sector, especially in the family law. Each person has the right to start the family, handicapped people should not be an exception. There is also part dealing with labour and criminal law.

The conclusion is oriented out of the legal law of the Czech Republic and tries to outline foreign jurisdictions and their attitude towards people with mental disorder. International level of this issue is mentioned as well, because it reflects the comprehension of persons with mental disorder the most. In particular, international law does not classify these people as one group, but highlight the diversity of the mentally and physically disabled people. European Convention on Human Rights is in this issue the most important document. Lately, above the international level, particularly at the United Nations, was accepted very important convention focusing on the rights of persons with disabilities "The Convention on the Rights of Persons with Disabilities", to which respond Western states in their laws. Neither the Act No. 89/2012 Coll. The Civil Code, valid from the 1st January 2014, reflects the Convention.

Příloha I

Dotazník pro účely diplomové práce určený pro rodiče mentálně handicapovaných osob

I. oddíl

- 1) Přemýšleli jste o tom, že by vaše dítě navštěvovalo zaměstnání? ANO x NE *
- 2) Chtělo by vaše dítě chodit do práce? ANO x NE *
- 3) Chtěli byste vy, aby pracovalo? ANO x NE *
- 4) Pokud ne, podpořili byste jej i přes vaše negativní stanovisko? ANO x NE *
- 5) V jakém oboru by vaše dítě mohlo pracovat?
-

II. oddíl

- 6) Má nebo mělo vaše dítě partnera? ANO x NE *
- 7) Chtělo by vaše dítě: a) mít děti? ANO x NE *
- b) uzavřít manželství? ANO x NE *
- c) žít samostatně se svým partnerem? ANO x NE *
- 8) Chtěli byste, aby vaše dítě: a) mělo děti? ANO x NE *
- b) uzavřelo manželství? ANO x NE *
- c) žilo samostatně s partnerem? ANO x NE *
- 9) Jste ochotni podpořit jakékoliv jeho rozhodnutí? ANO x NE *

III. oddíl

- 10) Znáte možnosti právní ochrany vašeho dítěte? ANO x NE *
- 11) Je vaše dítě zbaveno způsobilosti k právním úkonům? ANO x NE *
- 12) Pokud ne, zvažujete tuto možnost? ANO x NE *
- 13) Je vaše dítě omezeno ve své způsobilosti k právním úkonům? ANO x NE *
- 14) Pokud ne, zvažujete tuto možnost? ANO x NE *
- 15) Jaké možnosti právní ochrany, mimo zbavení a omezení způsobilosti k právním úkonům, znáte?
-
-

(*nehodící se škrtněte)

Příloha II

Rozsudek Okresního soudu v Chebu sp. zn. 19P 36/2000, ze dne 1. 9. 2010¹²²

Číslo jednací: **19P 36/2000-141**
17PaNc 141/2010

ČESKÁ REPUBLIKA

ROZSUDEK

JMÉNEM REPUBLIKY

Okresní soud v Chebu rozhodl samosoudcem Mgr. Vladimírem Doležalem v právní věci vyšetřované [REDACTED] zastoupena JUDr. Danou Kořínkovou, z občanského sdružení QUIP - Společnost pro změnu, IČ 26624389, se sídlem Praha 6, Na Bateriích 57/505, za účasti navrhovatelky příspěvkové organizace **Domov pro osoby se zdravotním postižením v Lubech**, se sídlem Luby – Horní Luby 731, okr. Cheb, za účasti navrhovatelky - opatrovnice vyšetřované [REDACTED] v [REDACTED], a zájemce o výkon funkce opatrovnice [REDACTED] ve spojeném řízení o zrušení zbavení způsobilosti k právním úkonům a o ustanovení opatrovnice

t a k t o :

- I. Soud ruší zbavení způsobilosti vyšetřované k právním úkonům provedené rozsudkem Okresního soudu v Tachově ze dne 29. prosince 1986, čj. Nc 241/86-13.
- II. Soud zprošťuje [REDACTED] výkonu funkce opatrovnice vyšetřované.
- III. Soud ustanovuje [REDACTED] opatrovníkem vyšetřované.
- IV. Opatrovník vyšetřované je oprávněn být přítomen při všech právních úkonech činěných vyšetřovanou a je oprávněn zastupovat vyšetřovanou při těch právních úkonech, které přesahují rámec obvyklého hospodaření s majetkem, nebo které jsou prováděny na ochranu osobnosti vyšetřované anebo na ochranu jejího zdravotního stavu.

Před provedením příslušného právního úkonu je opatrovník povinen projednat s vyšetřovanou jeho obsah, seznámit vyšetřovanou s následky tohoto úkonu a doporučit jí obsah úkonu. Tuto povinnost nemá pouze ve vztahu k úkonům, které jménem

¹²² Rozsudek Okresního soudu v Chebu sp. zn. 19P 36/2000, ze dne 1. 9. 2010. Dostupné na WWW: < <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/015/001850.pdf> >.

vyšetřované není oprávněn provádět a jejichž učinění mu zároveň nebylo předem oznámeno.

Právní úkon, k němuž je oprávněn, může opatrovník provést bez předchozího projednání s vyšetřovanou jen pokud věc nesnesen odkladu a proti vůli vyšetřované jen tehdy, hrozí-li vyšetřované závažná újma. Pokud právní úkon nebyl pro nebezpečí z prodlení s vyšetřovanou projednán, je opatrovník povinen tak učinit neprodleně po odpadnutí této překážky.

Opatrovník se dále jménem vyšetřované může domáhat neplatnosti kteréhokoli právního úkonu učiněného samostatně vyšetřovanou.

V. Opatrovník je povinen bez zbytečného odkladu oznámit soudu odmítnutí předchozího projednání právního úkonu vyšetřovanou, který jejím jménem provádí. Dále je opatrovník povinen bez odkladu sdělit soudu obsah právního úkonu, který je oprávněn jménem vyšetřované činit, jež učinila vyšetřovaná samostatně bez předchozího projednání s opatrovníkem či v rozporu s jeho doporučením.

VI. Žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení.

VII. Stát nemá právo na náhradu nákladů řízení.

O d ů v o d n ě n í

Předmětem společného řízení byl návrh příspěvkové organizace Domov pro osoby se zdravotním postižením v Lubech ze dne 25. února tr. na „zrušení rozsudku Okresního soudu v Tachově“, jímž byla vyšetřovaná zbavena způsobilosti k právním úkonům a návrh opatrovníka vyšetřované J. [REDAKCE] ze dne 8. července tr. na změnu osoby opatrovníka.

Navrhovatelka zrušení zbavení způsobilosti uvedla, že z objektivních důvodů již není důvod pro toto opatření. Důvodem podání návrhu na změnu opatrovníka pak byly obtíže navrhovatelky s výkonem této funkce související s jejím zdravotním stavem a věkem. Dosavadní opatrovník zároveň navrhl k výkonu této funkce ustanovit sestru vyšetřované [REDAKCE]

Vyšetřovaná s oběma návrhy souhlasila.

Prostřednictvím svého zástupce uvedla, že s podporou sociálních služeb poskytovaných navrhovatelkou získala řadu dovedností, které jí otevírají cestu do běžného života. Sama nakupuje, prošla kurzem hospodaření s penězi a dojíždí pravidelně do Sokolova k přípravě na budoucí povolání. Je zaměstnána na částečný úvazek v zařízení navrhovatelky jako prادلena. Nyní se připravuje na přestěhování do samostatného bydlení, které bude prováděno s pomocí asistentů. Zbavení ve způsobilosti k právním úkonům pro vyšetřovanou představuje vážnou překážku na její cestě k běžnému životu a sociálnímu začlenění a brání jí využívání všech svých práv. Nemá právo volit, uzavřít manželství, uzavřít pracovní dohodu, vyřídít si své záležitosti na úřadech apod. Tato okolnost vyšetřované brání v nácviu a rozvoji svých dovedností, neboť ty nejdůležitější není vůbec oprávněna činit. Jde např. o nákupy zboží, jízdenek, sjednání pracovních smluv, přebírání pošty, návštěvy kadeřníka atd. Vyšetřovaná ze svého veškerého příjmu hradí náklady svého pobytu a podporu, která jí je poskytována v rámci sociálních služeb. Jiný majetek v podstatě nemá. Práva a zájmy vyšetřované jsou hájeny především prostřednictvím podpory poskytované prostřednictvím sociálních služeb podle zákona o sociálních službách. Jejich výkon podléhá kontrole inspekce sociálních služeb a je sledován také Veřejným ochráncem práv. Tato podpora všech oblastí života vyšetřované je účinná a bezpečná a pokrývá veškerá rizika odpovídajícím způsobem. Zájmy vyšetřované při vyhovění návrhu budou i nadále

chráněny dohledem a spoluprací opatrovníka. Své stanovisko vyšetřovaná opírá o Úmluvu o právech s osob se zdravotním postižením, o respektování zásady proporcionality, přičemž odkazuje také na judikaturu Ústavního soudu České republiky, doporučení Výboru ministrů Rady Evropy a judikaturu Evropského soudu pro lidská práva.

Novým opatrovníkem by se podle stanoviska vyšetřované měla v souladu s návrhem dosavadního opatrovníka stát její sestra. V souvislosti s návrhem týkajícím se zbravení způsobilosti k právním úkonům navrhla vyšetřovaná, aby opatrovníku byl vymezen rozsah jeho práv a povinností tak, že opatrovník bude v podstatě fungovat jako podpora jejího rozhodování, přičemž jménem vyšetřované bude činit nikoli běžné právní úkony majetkového charakteru, úkony při zdravotní péči a při jednání s úřady. Dále by opatrovník měl dbát o zdravotní stav vyšetřované, udržovat s ní kontakt a aktivně se o ní zajímat.

Pravomocným rozsudkem Okresního soudu v Tachově ze dne 29. prosince 1986, čj. Nc 241/86-13, byla vyšetřovaná zbravena způsobilostí k právním úkonům. Soud dospěl k závěru, že vyšetřovaná trpí trvalou duševní poruchou – oligofrenií v pásmu těžší debility. V jejím důsledku není schopna si obstarat vlastní právní záležitosti, a to bylo také důvodem pro vydání rozhodnutí. Usnesením téhož soudu ze dne 10. února 1987, čj. P 25/87-16, byla vyšetřované ustanovena opatrovníkem její matka Jiřina Strnadová.

Návrhem ze dne 21. února 2000 požádala vyšetřovaná o částečné zrušení zbravení způsobilosti k právním úkonům poté, co byla přemístěna do Ústavu sociálních služeb Luby. Usnesením Okresního soudu v Tachově ze dne 30. března 2000, čj. P 25/87-27, byla „přenesena místní příslušnost“ na zdejší soud podle § 193 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, (dále jen „OSŘ“). Byť k přenosu příslušnosti došlo v rozporu s citovaným ustanovením, neboť takový postup je možný jen v řízení péče o nezletilé, je zdejší soud tímto již pravomocným usnesením vázán. Je zřejmé, že v zájmu vyšetřované, která bydlí v územním obvodu zdejšího soudu, je konání dalších opatrovníckých řízení co nejbližší jejímu bydlišti. Proto nebylo z důvodu procesní efektivity nutné v reakci na toto zjištění formálně vyslovovat s přenesením příslušnosti nesouhlas a dávat podnět nadřízenému soudu k rozhodnutí o vhodné delegaci podle § 12 odst. 2 OSŘ.

Pravomocným rozsudkem zdejšího soudu ze dne 27. června 2001, čj. 19P 36/2000-53, byl návrh vyšetřované ze dne 21. února 2000 zamítnut, neboť soud ve vztahu k duševní poruše vyšetřované a její možnosti činit právní úkony dospěl ke stejnému závěru, jako Okresní soud v Tachově. V rámci skutkových zjištění bylo konstatováno, že vyšetřovaná je klidná, nekonfliktní, snaží se spolupracovat se znalcem, orientuje se v místě a čase a zná své osobní údaje. Nedostatky byly zjištěny u intelektu a paměti vyšetřované.

Na základě znaleckého posudku předneseného při výslechu znake má soud za prokázané, že u vyšetřované byla zjištěna stejná duševní porucha, jako při předchozích posouzeních jejího stavu (provedeným v roce 2001 a v roce 1986). Vyšetřovaná trpí duševní poruchou, která se podle současné klasifikace nazývá mentální retardace, a to na pomezí lehkého až středně těžkého postižení. Tato porucha je neléčitelná, trvalá a neměnná. V důsledku duševní poruchy má vyšetřovaná postiženy rozumové a intelektové funkce, je emocionálně nezralá, nemá rozvinuté abstraktní myšlení. Je klidná, usměrnitelná a zvládá jednoduché manuální práce. Je schopna žít v chráněném bydlení a pracovat v chráněném zaměstnání s dohledem pečovatele. Nezná hodnotu peněz, je však schopna odhadnout cenu základních potravin. Je schopna nakládat s menšími obnosy, za které by si pořídila všední drobnosti. V oblasti hygieny a sebeobslužnosti je soběstačná s dohledem pečovatele. Vyšetřovaná není schopna posoudit následky svého jednání a význam řízení před soudem chápe částečně. Je schopna se vyjádřit, pokud jí budou otázky kladeny jednoduchou formou. V zájmu zdravotního stavu vyšetřované je, aby žila samostatně a prováděla každodenní úkony s pomocí asistenta.

Na základě shodných tvrzení účastníků, výslechu svědků a zpráv poskytovatelů sociálních služeb má soud za prokázané, že vyšetřovaná je klientkou navrhovatelky. Pobývá v jejím zařízení, kde je

také zaměstnána na částečný úvazek jako prادلena. Vyšetřovaná je aktivní uživatelkou sociálních služeb, poskytovaných nejen navrhovatelkou, ale také jinými subjekty. V rámci zařízení je připravována na provádění nákupů spotřebního zboží, přípravu jídel, cestování apod. Vyšetřovaná dojíždí od července tr. samostatně vlakem z Lubů do Sokolova na kurzy posilování schopností a dovedností pro budoucí pracovní činnost a hospodaření s penězi pořádané občanským sdružením Rytmus o.s. – Podpora samostatného bydlení. Spolupráce s tímto sdružením probíhá formou individuálního plánu služeb, v němž je připravována na samostatné bydlení za podpory asistenta. Z výpovědi svědkyně Šárky Paříkové je zřejmé, že vyšetřovaná dokáže samostatně vybrat, objednat, zaplatit a poté si překontrolovat vyúčtování těchto služeb v restauraci, či v obchodě a naplánovat cíl cesty při turistické návštěvě cizího města. V současné době vrcholí přípravy na přestěhování vyšetřované do nájemního bytu v Lubech, kde by bylo realizován program samostatného bydlení.

Na základě pohovoru s vyšetřovanou má soud za prokázané, že je schopna obsahově posoudit potřebu jednotlivých druhů potravin pro každodenní potřebu. Problémy měla s odhadem pravděpodobné ceny potravin, to však lze přičítat jejímu rozrušení, neboť pohovor byl prováděn v jednací síni za přítomnosti zástupců poskytovatelů sociálních služeb, kteří byli přítomni jako veřejnost. Vyšetřovaná chápala význam položených otázek a dokázala na ně odpovídajícím způsobem přiměřeně reagovat. Z přednesu vyšetřované a z jejich předchozích úkonů je zřejmé, že vyšetřovaná dlouhodobě usiluje o přiznání způsobilosti k právním úkonům. Byť duševní stav vyšetřované je zdravotně ohodnocen prakticky stejně po celou dobu omezení ve způsobilosti k právním úkonům, je ze skutkových závěrů předcházejících i tohoto řízení patrné, že postupně dochází k rozvoji sociálních dovedností vyšetřované bez ohledu na zjištěné postizení jejich rozumových schopností.

Podle § 10 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, není vůbec schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví. Podle odst. 3 téhož ustanovení soud zbavení nebo omezení způsobilosti změní nebo zruší, změní-li se nebo odpadnou-li důvody, které k nim vedly.

Podle čl. 26 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením vyhlášené pod č. 10/2010 Sb.m.s. (dále jen „úmluva“), která je platná od 3. května 2008 a pro Českou republiku závazná od 28. října 2009 jsou státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, povinny přijmout účinná a vhodná opatření, mimo jiné prostřednictvím vzájemné podpory osob v rovnocenné situaci, aby umožnily osobám se zdravotním postižením dosáhnout a udržet si co nejvyšší úroveň samostatnosti, uplatnit v plné míře tělesné, duševní, sociální a profesní schopnosti a dosáhnout plného začlenění a zapojení do všech aspektů života společnosti.

Ve smyslu citovaného ustanovení § 10 odst. 1 občanského zákoníku je zřejmé, že vyšetřovaná i v současné době trpí duševní poruchou trvalého rázu, pro kterou je zjevně schopna činit jen některé právní úkony. To, že vyšetřovaná trpí duševní poruchou bylo mezi účastníky nesporné. Navrhovatelka spolu s vyšetřovanou však namítaly, že duševní porucha nezpůsobuje nezpůsobilost k právním úkonům.

Posuzováno textem občanského zákoníku by byly podmínky pro zbavení způsobilosti vyšetřované k právním úkonům splněny. Právní normu však nelze vykládat izolovaně od celého právního řádu. Proto je nutné v souladu se zásadou přiměřenosti užití omezujícího opatření vždy primárně posuzovat, jak se faktické postizení člověka projevuje v jeho každodenním životě a zda jej vůbec prakticky omezuje či ohrožuje. O nutnost aplikace zejména této právní normy podle zásady přiměřenosti judikoval Ústavní soud České republiky ve svém nálezu ze dne 18. srpna 2009, sp.zn. I. ÚS 557/09 (zveřejněného v internetové databázi rozhodnutí Ústavního soudu – Nalus a v judikatuře ASPI pod IČ JUD156411CZ). Ústavní soud v odst. 21 tohoto rozhodnutí uvádí, že „*právní norma umožňující omezení základních práv musí být vykládána a aplikována s vědomím významu a šíře vztahů, které pokrývají omezovaná základní práva. Tuto právní normu lze aplikovat až po pečlivém zjištění, které musí být vyjádřeno v odůvodnění samotného rozhodnutí, která kolidující základní práva třetích osob, popř. jaké veřejné zájmy jsou v kolizi se základními právy osoby omezované v jejich právech. Jinými slovy - omezení základních práv musí být přísné*

proporcionální.“ „Protože tato práva Listina garantuje jako tzv. základní práva absolutní, lze k jejich omezení přikročit jen za účelem ochrany základních práv jiných osob anebo za účelem ochrany veřejného zájmu, který je v podobě principu či hodnoty obsažen v ústavním pořádku (tzv. imanentní omezení základních práv). Potenciální omezení těchto základních práv za tímto účelem však vždy musí být provedeno proporcionálně.“

Ústavní soud v tomto nálezu (odst. 22) poskytuje přímý návod testu proporcionality při rozhodování o způsobilosti fyzické osoby k právním úkonům, který spočívá v následujících krocích, které je třeba vztáhnout jak na zákon, který omezuje tato základní práva, tak na jeho interpretaci a aplikaci nacházející odraz ve vydání individuálního rozhodnutí: a) Je sledovaný cíl legitimní? Je sledován a prosazován cíl nezbytný ve svobodné demokratické společnosti? b) Je dáno racionální spojení mezi cílem a prostředky vybranými k jeho prosazení? c) Existují alternativní způsoby dosažení cíle, jejichž využití by učinilo zásah do základního práva méně intenzivní, popř. jej zcela vyloučilo?

„Zejména při položení otázky uvedené pod písm. c) testu proporcionality je nutné zvážit všechny mírnější alternativy, kterými by bylo možno ještě dosáhnout sledovaného cíle v podobě ochrany konkrétně označených konkurujících práv či veřejných zájmů vyvoditelných z ústavního pořádku, přičemž omezení způsobilosti k právním úkonům musí být vždy považováno za prostředek nejkrajnější. Samotná skutečnost, že osoba trpí duševní poruchou totiž ještě není důvodem pro omezení její způsobilosti k právním úkonům, resp. vyjádřeno jazykem základních práv - k omezení jejich základních práv (práva na právní osobnost a na lidskou důstojnost), ale musí být vždy konkrétně uvedeno, koho, resp. co ohrožuje plná způsobilost k právním úkonům (zachování právní osobnosti) osoby omezované, a dále je třeba odůvodnit, proč nelze situaci řešit mírnějšími prostředky.“

V daném případě je zřejmé, že v řízení nebylo prokázáno ohrožení práv třetích osob. Vyšetřovaná se aktivně účastní všech potřebných programů na rozvoj své osobnosti a spolupracuje prakticky ve všech možných oblastech svého života s poskytovateli sociálních služeb a s opatrovníkem, členem její rodiny. Tyto objektivní okolnosti spolu se zjištěným subjektivním stupněm postižení prakticky vylučují, aby byl také ohrožen veřejný zájem na ochraně práv samotné vyšetřované. Soud nezjistil žádnou konkrétní indicii o tom, že by faktické postavení vyšetřované bylo v důsledku její duševní poruchy narušeno či hrozilo reálné nebezpečí takového narušení. Vyšetřovaná je v současné době schopna, byť s podporou sociálních služeb a opatrovníka si obstarat vlastní záležitosti. V případě neočekávaného excessu, který by mohl nastat nepředvídaný právním úkonem, k němuž vyšetřovaná subjektivně nebude schopna, nebo který bude učiněn v momentální těžší indispozici jednatelky osoby, je díky ustanovení § 38 odst. 2 občanského zákoníku zajištěna absolutní neplatnost takového úkonu. S ohledem na hodnotu majetku vyšetřované a její každodenní interakci s poskytovateli sociálních služeb je však riziko takového jednání nepatrné. Soud proto dospěl k závěru, že zásah do práv vyšetřované chráněných čl. 1 a čl. 5 Listiny základních práv a svobod vyhlášené pod č. 23/1991 Sb. (později pod č. 2/1993 Sb.) a čl. 26 odst. 1 úmluvy učiněný zbavením vyšetřované k právním úkonům, je nepřiměřený významu chráněného veřejného zájmu, spočívajícím v ochraně před důsledky jednání vyšetřované.

Pokud bychom se omezili při posouzení způsobilost vyšetřované k právním úkonům pouze na zjištění postižení, které by automaticky znamenalo právní omezení způsobilosti, pak se bychom řeši právní teorie omezili na tzv. statusový test (viz např. *Matiaško, M.* in *Způsobilost k právním úkonům*, http://www.spmpr.cz/uploaded/Konference_40vyroci/MDAC_Zpusobilost_pravnim_ukonum.pdf .). Tento přístup však neodpovídá současnému pohledu na osoby postižené duševní poruchou právně konstituovanému právě výše citovanou úmluvou a podle judikatury Evropského soudního dvora je i v rozporu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod vyhlášenou pod č. 209/1992 Sb. (jde např. o rozhodnutí ze dne 27. března 2008 ve věci *Shtukaturov proti Rusku*, č. stížnosti 44009/05, přístupné v ASPI pod IČ JUD151591CZ). Soud proto dále posoudil způsobilost vyšetřované podle výsledku jejího rozhodování, což právní teorie nazývá tzv. funkčním testem (viz *Matiaško, M.* in cit. mat.) Žádným z účastníků nebylo tvrzeno a ani soudem nebylo zjištěno žádné rozhodnutí vyšetřované, které by vyžadovalo formální zbavení její způsobilosti. Při tomto posouzení je nepodstatné, zda příslušná

rozhodnutí činí posuzovaná osoba zcela sama, či s podporou někoho jiného, např. člena rodiny, opatrovníka či asistenta sociální služby. Výsledek funkčního testu je jistě ovlivněn tím, že v průběhu řízení byla vyšetřovaná zbavena ve způsobilosti činit právní úkony, je však zřejmé, že přesto v rámci plnění programu sociálních dovedností řada běžných úkonů, které měly charakter právního úkonu činěna byla a v souvislosti s tím nebyly zaznamenány žádné negativní zkušenosti.

S přihlédnutím ke všem těmto úvahám je zřejmé, že zbavení vyšetřované ve způsobilosti k právním úkonům neobstojí v testu přiměřenosti ani ve funkčním testu. V posuzované věci tedy již odpadly důvody, které původně vedly ke zbavení způsobilosti vyšetřované k právním úkonům. Protože je ze skutkových zjištění zřejmé, že výsledky těchto testů dopadají na postavení a jednání vyšetřované v celém komplexu, není nutné její způsobilost nadále omezovat v žádném rozsahu. Vzhledem k tomu soud výrokem I. podle § 10 odst. 3 občanského zákoníku zrušil zbavení způsobilosti vyšetřované k právním úkonům.

K odůvodnění tohoto výroku považuje soud dále za nutné uvést, že si je vědom provázanosti právního řádu České republiky s institutem zbavení způsobilosti k právním úkonům. Celá řada právních předpisů omezuje bez dalšího zkoumání práva jimi upravená vůči osobám, které jsou soudem zbaveny způsobilosti k právním úkonům. To vše přesto, že v řízení o způsobilosti osoby k právním úkonům, které je vedeno v občanském soudním řízení je soud oprávněn posuzovat jen soukromá práva osob (viz § 7 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, dále jen „OSŘ“).

Pokud je právo upravené příslušným zvláštním předpisem prováděno formou právního úkonu, pak bude nutno takový úkon v konkrétním případě posuzovat vždy ve smyslu § 38 odst. 2 občanského zákoníku, podle něž je neplatný právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou. Jestliže o právní úkony nejde, pak o žádném omezení bez dalšího řízení nelze vůbec hovořit. Pokud by například vyšetřovaná požádala o vydání řidičského oprávnění, nebo povolení k držení střelné zbraně, pak příslušný správní orgán zkoumá nejen procesní způsobilost žadatele, ale také hmotněprávní předpoklady pro vyhovění žádosti. Žadatel totiž při získání příslušného oprávnění činí pouze procesní úkony, o jejichž omezení nemůže soud v občanském soudním řízení rozhodovat, neboť by tím zasáhl do pravomoci příslušných orgánů, které řízení povedou. Samotný výkon práva řízení motorového vozidla či držení zbraně pak vůbec nelze považovat za právní úkony (viz např. *Knapp, V.-Teorie práva*, C.H.Beck 1995, marg.č. 351). Jestliže je některá činnost bez dalšího zapovězena jen proto, že civilní soud rozhodl o její nezpůsobilosti k právním úkonům, pak jde o nežádoucí statusové posouzení způsobilosti, které je v rozporu s výše uvedenými právními předpisy nadzákonné právní síly a k této okolnosti tedy také nelze přihlížet.

Podle § 29 občanského zákoníku soud může ustanovit opatrovníka také tomu, jehož pobyt není znám, jestliže je to třeba k ochraně jeho zájmů nebo vyžaduje-li to veřejný zájem. Za týchž podmínek může soud ustanovit opatrovníka i tehdy, jestliže je to třeba z jiného vážného důvodu.

V posuzované věci byla výše citovaným usnesením Okresního soudu v Tachově ustanovena univerzálním opatrovníkem vyšetřované její matka Jiřina Strnadová. Výkon funkce soukromého opatrovníka je dobrovolný. Jestliže tedy opatrovník požádal soud o zproštění výkonu této funkce, pak soudu nezbylo jinak, než žádosti vyhovět, jak bylo učiněno výrokem II.

Výrokem III. soud vyšetřované ustanovil podle § 29 občanského zákoníku nového opatrovníka, a to její sestru Libuši Brůhovou, která sama o ustanovení požádala. Byť k podání žádosti došlo za situace, kdy byla vyšetřovaná zbavena způsobilosti k právním úkonům, je ze zjištěných skutečností zřejmé, že okolnosti, pro které by bylo nutné opatrovníka ustanovit přetrvávají i nyní. Ze skutkových zjištění vyplývá, že vyšetřovaná není objektivně vzato schopna činit některé právní úkony. Jde zejména o majetkové právní úkony, které přesahují rámec uspokojení každodenní potřeby, mezi něž patří nákupy potravin, drogerie, pravidelné cestování do zaměstnání atd. Jde však také o úkony, které předpokládají vyšší míru abstraktního myšlení či úvahy o jeho vzdálenějších následcích. Mezi takové případy jistě patří

uplatňování práv souvisejících s ochranou osobnosti, např. ochrana osobního projevu, bydlení atd., dále jde o souhlas se závažnějšími zdravotnickými zákroky, jako jsou operace, amputace apod., pokud samozřejmě nepůjde o neodkladná opatření k záchraně života či zdraví ve smyslu zákona o péči o zdraví lidu (§ 23 odst. 4 zákona č. 20/1966 Sb.). Ačkoli tato okolnost sama o sobě neodůvodňuje vydání rozhodnutí o omezení způsobilosti vyšetřované k těmto právním úkonům je zřejmé, že pokud by soud opatrovníka neustanovil, pak by prakticky vyšetřované odňal možnost takové úkony činit. Pro přetrvávající duševní poruchu vyšetřované by totiž tyto právní úkony byly ve smyslu § 38 odst. 2 ve spojení s § 40a občanského zákoníku absolutně neplatné. Tyto skutečnosti tedy jsou jistě vážným důvodem pro ustanovení opatrovníka.

Výběr osoby opatrovníka byl proveden v souladu s § 192 odst. 1 OSŘ z řad příbuzných vyšetřované, přičemž ve vztahu ke konkrétní osobě rozhodující význam mělo souhlasné stanovisko vyšetřované a opatrovníka.

Přestože je rozsah výkonu funkce nového opatrovníka dalšími dvěma výroky koncipován v souvislosti se zrušením zbavení způsobilosti opatrovance, je potřeba činnosti opatrovníka je trvalá. Proto nelze s obsazením této funkce otálet do doby právní moci rozsudku o způsobilost k právním úkonům (viz také nálezy Ústavního soudu České republiky ze dne 7. prosince 2005, sp.zn. IV. ÚS 412/04, přístupný v ASPI pod ID JUD33505CZ). Z důvodu procesní efektivity proto soud nového opatrovníka ustanovil stejným rozsudkem, jímž bylo rozhodnuto o způsobilosti k právním úkonům, ačkoli § 192 odst. 2 OSŘ předpokládá pro takový úkon jinou formu rozhodnutí.

Vyroky III. a IV. soud v souladu s § 192 odst. 2 OSŘ vymežil rozsah práv a povinností opatrovníka.

Ve výroku III. je obsaženo vymezení právních úkonů, které opatrovník jménem vyšetřované může činit. Hranice zmocnění opatrovníka v tomto směru nemá ostré vymezení, neboť ani potřebu zastupování nelze objektivním způsobem exaktně zjistit a jistě se bude také časem ve vztahu ke konkrétním úkonům měnit. Jisté je, že vyšetřovaná nebude vzhledem ke svému postizení schopna sama bez podpory činit všechny právní úkony, které nekoná pravidelně na základě předchozích nácviků. Opatrovník tedy bude oprávněn činit tyto úkony namísto ní, anebo spolu s ní. Spolupůsobení při právním úkonu bude významné nejen pro právní jistotu takového úkonu, ale jistě také bude ku prospěchu posilování sociálních dovedností vyšetřované. V tomto smyslu je také opatrovník povinen všechny své úkony předem konzultovat s opatrovancem. Obsahem této konzultace by mělo být vysvětlení potřeby úkonu, jeho případné alternativy a následky, které by z jeho učinění či opomenutí ve vztahu k alternativám mohly vzniknout. Samotný právní úkon by měl být nejen veden v zájmu vyšetřované, ale také v souladu s její vůlí. Odklon od souhlasného stanoviska je možný pouze při existenci rizika závažné újmy, která by opatrovanci mohla vzniknout. Provedení úkonu bez jeho předchozího projednání s opatrovancem je možné jen tehdy, pokud by provedení úkonu nesneslo odkladu a zároveň jen tehdy, není-li opatrovníku již známo předchozí negativní stanovisko opatrovance k této věci (to neplatí pokud zároveň bude splněna podmínka rizika závažné újmy).

Vymezení rozsahu práv a povinností odpovídá v podstatě potřebě podpory opatrovance v jeho rozhodování a vychází z povinností státu zakotvených v čl. 8 odst. 1 písm. b) a čl. 19 úmluvy. Zákon v současné době neumožňuje ustanovit podpůrce pro rozhodování, jak je již např. předvídáno v návrhu nového občanského zákoníku (viz § 46 a násl. vládního návrhu občanského zákoníku přístupného na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>), nebo tak, jak jej znalo římské právo ve funkci poručníka (tutora) osob, které nebyly samostatně schopné činit všechny právní úkony. S ohledem na to, že zmocnitel musí mít schopnost činit právní úkon odpovídající oprávnění zmocnitele, nepřipadá v úvahu soukromé ustavení podpůrce, tedy že by sama vyšetřovaná zmocnila jinou osobu prováděním závažnějších úkonů jejím jménem. Protože je ve veřejném zájmu, aby vyšetřovaná mohla činit právní úkony, k nimž jinak není schopna, je jedinou zákonnou možností jak tuto situaci vyřešit ustanovení opatrovníka podle § 29 občanského zákoníku a závazání opatrovníka k úzké spolupráci s opatrovancem. Protože opatrovník je zástupcem, nikoli podpůrcem opatrovance, může příslušné úkony činit navenek

samostatně. Právní úkon takto učiněný bude účinný i v případě, kdyby opatrovník nesplnil požadavek konzultace a souhlasu opatrovance, a to analogicky posouzením podle § 33 odst. 2 a 3 občanského zákoníku. K platnosti právního úkonu učiněného opatrovníkem, jakožto zástupcem tedy formálně není nutný spolu úkon opatrovance, byť by jistě tato skutečnost jak již výše uvedeno byla žádoucí.

S ohledem na požadavek ochrany veškerého jednání opatrovance byl opatrovník dále pověřen k veškerým úkonům, které souvisejí s domáháním se neplatnosti kteréhokoli právního úkonu učiněného vyšetřovanou. Pokud by opatrovanec učinil úkon, který by byl neplatný ve smyslu § 38 odst. 2 občanského zákoníku, má opatrovník vždy možnost dovolávat se neplatnosti nejen ve vztahu k adresátu úkonu, ale také jednat za opatrovance v této souvislosti i před příslušnými orgány.

Vymezení postavení opatrovníka v podstatě odpovídá návrhu vyšetřované. Protože opatrovník je zástupcem opatrovance, nikoli jeho pěstounem či poručníkem, nelze mu však uložit povinnosti, které bezprostředně nesouvisejí se zástupčí činností. V tomto rozsahu zůstal návrh vyšetřované (zájem o zdravotní stav a aktivní zájem o vyšetřovanou) nevyslyšen. Ve smyslu § 153 odst. 2 OSŘ však nebylo nutné o této části návrhu rozhodovat samostatným výrokem.

Výrokem IV. soud opatrovníku uložil informační povinnost ve vztahu k soudu pro případy, kdy by opatrovanec činil úkony závažnějšího charakteru bez konzultace, anebo když odmítne konzultaci s opatrovníkem. Termín oznámení těchto skutečností je vázán na okamžik, kdy se o ní opatrovník dozví. Toto opatření je nezbytné pro posouzení možnosti případného zahájení řízení o změně podmínek opatrování či o změně rozsahu způsobilosti vyšetřované, pokud by takové rozhodnutí odůvodňovala změně poměrů. Samotným důvodem pro zahájení takového řízení jistě není jen to, že by byla odmítána konzultace opatrovance s opatrovníkem, ale tato skutečnost bude jistě významná pro nové posouzení způsobilosti testem funkčnosti či testem proporcionality, jak je výše vysvětleno. Povinnosti opatrovníka uvedené ve výroku IV. úzce souvisí s výkonem práv opatrovance a se správou jeho majetku a pravomoc soudu k jejich uložení vyplývá z § 193 odst. 1 OSŘ.

Výrokem V. soud v souladu s § 146 odst. 1 písm. a) OSŘ nepřiznal žádnému z účastníků právo na náhradu nákladů řízení, neboť toto právo nepřísluší účastníkům řízení, které lze zahájit i bez návrhu, jako je tomu i v toto případě (§ 81 odst. 1 OSŘ).

Výrok pod bodem VI. je odůvodněn § 191 odst. 1 OSŘ, podle kterého náklady řízení platí stát, když zároveň nebyly zjištěny zvláštní okolnosti v tomto ustanovení uvedené pro jiné rozhodnutí o nákladech státu.

Poučení: Proti tomuto rozsudku je možné podat odvolání ke Krajskému soudu v Plzni prostřednictvím soudu zdejšího do 15 dnů od doručení písemného vyhotovení rozhodnutí (§ 204 odst. 1 OSŘ).

Úspěšně se však již nemůže odvolat navrhovatelka na zrušení způsobilosti k právním úkonům a nově ustanovený opatrovník vyšetřované, neboť se tohoto práva vzdala (§ 207 ve spojení s § 218 písm. b) OSŘ).

V Chebu dne 1. září 2010

Mgr. Ing. Vladimír Doležal, v. r.
samosoudce

Za správnost vyhotovení: Nela Bechynská